

บทที่ 2 ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาของหนังในประเทศไทย จุดกำเนิด ความนิยมในการแสดงหนังใหญ่ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร บทความที่เกี่ยวข้อง เฉพาะอย่างยิ่ง พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังในแต่ละรัชสมัย

สำหรับความเป็นมาหรือกำเนิดนั้น คุณสุจิตรา มาถาวร ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือหนังใหญ่ และหนังตะลุงว่า

" จากการค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี พอจะประมวลได้ว่า การแสดงหนังมีมานานมากแล้ว และยังเป็นการแสดงที่แพร่หลายในสมัยก่อนพุทธกาล โดยเฉพาะในประเทศไอยคุปต์หรืออียิปต์ ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงในราชสำนักของฟาโรห์หรือกษัตริย์ของอียิปต์ การแสดงหนังในครั้งนั้นเกิดขึ้นเพื่อ

- สรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์หรือสตุติวีรชน
- เป็นแบบอย่างการแสดงแก่นุชนรุ่นหลัง
- เป็นการแสดงอำนาจขู่ขวัญศัตรูโดยใช้การแสดงเป็นสื่อ"

นอกจากนี้ มีนิยายปรัมปราบางเล่มกล่าวว่า การแสดงหนังหุ่นในอียิปต์จะใช้ตัวละครที่ทำมาจากกระดาษแข็งหรือดินเผา และกลุ่มคนที่จะนำหนังมาแสดงคือ กลุ่มมวณิก ซึ่งมีอาชีพมอบความบันเทิงให้กับคนทั่วไป

กลุ่มมวณิกจะนำเอาเรื่องราวของบุคคลสำคัญที่ได้รับการจารึกไว้ไปเล่าสู่ให้ผู้อื่นฟัง โดยใช้เครื่องดนตรีประเภทพิณสายเดียวหรือที่เรียกว่า เบบัซ มาบรรเลงประกอบการเล่าเรื่อง ในระยะต่อมาพวกเขาได้ปรับปรุงการเล่าเรื่องด้วยการทำรูปวีรชนและรูปตัวละครอื่น ๆ มาใช้ประกอบการเล่าเรื่อง การแสดงของกลุ่มมวณิก นอกจากจะมีทั้งตัวหนังและดนตรีแล้ว การเล่าเรื่องจะใช้รูปตัวละครขีดไปขีดมารอบกองไฟ ถือเป็นความเคลื่อนไหวที่จะเพิ่มความสนุกสนานยิ่งขึ้น

จากการค้นคว้าของคุณเยี่ยมยง สุทธิจิบรรหาร ซึ่งได้ค้นคว้าเพิ่มเติมเกี่ยวกับการแสดง
หนังในอียิปต์กล่าวว่า

“พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ผู้ครองอาณาจักรมาซิโดเนีย ใช้เวลา
พิชิตโลกเกือบ 11 ปี ในการพิชิตดินแดนต่าง ๆ รวมถึงดินแดนของอียิปต์ด้วย

จากนั้นพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชได้ยกทัพไปยังเตอร์กีสถานใน
ระหว่างทางที่มีการหยุดทัพก็มีการแสดงหนังเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของพระองค์
ขึ้นเป็นประจำ

เมื่อทัพของพระองค์เข้ามาถึงยังแคว้นปัญจาบ ประเทศอินเดีย การแสดง
หนังก็ติดตามมากับกองทัพของพระองค์ด้วย และในนครปัญจาบนี้เอง ถือว่าเป็น
ประตูด่านแรกสำหรับการเผยแพร่การแสดงหนังในภูมิภาคเอเชีย เพราะฉะนั้น
การแสดงหนังของชาวเอเชียก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากการแสดงหนัง
ของชาวไอยคุปต์”

หลังจากที่อินเดียได้รับอิทธิพลการแสดงหนังมาแล้ว ก็ได้มีการปรับปรุงและดัดแปลงตาม
แบบอารยธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยใช้การแสดงหนังเป็นการสรรเสริญวีรบุรุษซึ่งอยู่ใน
มหากาพย์รามายณะหรือรามเกียรติ์¹

ส่วนกำเนิดหนังในประเทศไทยนั้น นายอาคม สายาคม ได้อธิบายไว้ว่า

“ต้นกำเนิดหนังในประเทศไทยเกิดจากอินเดีย ต่อมาอินเดียได้ถ่ายทอด
แบบอย่างให้แก่อาณาจักรทะเลใต้ในสมัยศรีวิชัย โดยเฉพาะบนเกาะชวาหนังแพร่
หลายมาก ไทยก็ได้แบบอย่างการเล่นหนังสืบต่อมาจากอาณาจักรทะเลใต้ใน
สมัยศรีวิชัยอีกทอดหนึ่ง โดยได้รับผ่านมาจากแหลมมาลายู”²

¹ สุจิตรา มาถาวร, หนังใหญ่และหนังตะลุง (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คอมแพคท์พริ้นท์,
2541), หน้า 9-12.

² กรมศิลปากร, หนังใหญ่, รวมนงานนิพนธ์ของ อาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรม
ศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2525), หน้า 68.

บางกระแสก็สันนิษฐานว่า หนังสือ แสบก ในภาษาเขมรนั้นไทยเราอาจจะเลียนแบบหรือพัฒนาการมาจากการแสดงหนังของเขมรก็เป็นได้ แต่กระนั้นก็ไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่า การแสดงหนังของไทยมีกำเนิดหรือได้แบบอย่างการแสดงมาจากชนชาติใด การแสดงหนังของไทยเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย³ แต่ปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ในกฎมณเฑียรบาลสมัยพระบรมไตรโลกนาถ แห่งกรุงศรีอยุธยา และหลักฐานที่ระบุเด่นชัดในการแต่งบทประพันธ์เพื่อใช้พากย์การแสดงหนังเรื่อง สมุทโฆษคำฉันท์ ของ พระมหाराชครู สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ย่อมเป็นข้อมูลสนับสนุนว่า การมหรสพประเภทหนังเป็นที่นิยมของประชาชนในการจัดแสดงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) หรืออาจจะนิยมจัดการแสดงหนังมาก่อนสมัยนี้ก็เป็นได้ สุวรรณี อุดมผล ได้กล่าวถึงมหรสพสมัยกรุงศรีอยุธยาและมีข้อมูลสัมพันธ์กับหนังดังนี้

“...จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่พบว่า มหรสพต่าง ๆ ที่เล่นในสมัยกรุงศรีอยุธยามีเพิ่มขึ้นจากสมัยสุโขทัยหลายประเภท กล่าวคือ

มีการแสดงประเภทหนังและระบำ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ดังที่ปรากฏข้อความอยู่ในกฎมณเฑียรบาล ประกาศใช้ จ.ศ.720 (พ.ศ. 1901) สมัยพระเจ้าอู่ทอง เมื่อได้ช้างสำคัญว่า

“...จะชักนำให้ทำพิธี 7 วัน แล้วจึงเอาด้ายตีมาศทรงมาศเมื่อคล้องติดหนัง 8 โรง รำ 8 โรง สมโภช 8 วัน เหล้นมหรสพ 15 วัน...”⁴

จากการศึกษาพระราชพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงหนัง เพื่อใช้เป็นข้อสนับสนุนการแสดงหนังของไทยในแต่ละรัชสมัย โดยผู้วิจัยเริ่มศึกษาข้อมูลตั้งแต่วิสัยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) เนื่องจากเป็นรัชสมัยที่ปรากฏบทประพันธ์เรื่องสมุทโฆษคำฉันท์ของพระมหाराชครูเพื่อใช้พากย์หนัง การศึกษาพระราชพงศาวดารนี้ ผู้วิจัยจับประเด็นเฉพาะมหรสพประเภทหนังเพียงอย่างเดียว บาง

³ กรมศิลปากร, หนังสือนิพนธ์, รวมงานนิพนธ์ของ อาคม สายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2525), หน้า 68.

⁴ สุวรรณี อุดมผล, วรรณกรรมการแสดงของไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพริ้ง, ม.ป.ป.), หน้า 5. อ้างใน กฎมณเฑียรบาล เล่ม 1 (ฉบับตราสามดวง) สมุดไทยชาวเลขที่ 19 ตู 108 หน้า 11 บรรทัดที่ 4 - บรรทัดที่ 12 บรรทัดที่ 1.

รัชสมัยในพระราชพงศาวดารไม่ปรากฏคำว่า “หนัง” ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลสันนิษฐานเกี่ยวกับการแสดงมหรสพเป็นข้อมูลสนับสนุนความน่าจะเป็นเกี่ยวกับการแสดงหนังในรัชสมัยนั้น ดังข้อมูลตัวอย่างที่ผู้วิจัยใช้เป็นข้อสนับสนุนเกี่ยวกับการแสดงหนังในแต่ละรัชสมัย ดังนี้

2.1 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ปี พ.ศ. 2199-2231

ข้อมูลในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังไว้ดังนี้

“...แล้วอัญเชิญพระศพลีลาเสด็จลีลาศคลาเคลื่อน เครื่องแห่แห่นโดยขบวน, เสด็จจรตยาราชาวัติไปยังพระเมรุมาศ, แลให้บำเรอด้วยดุริยดนตรี แตร สังข์ ฆ้อง กลอง โขน หนัง ระบำ บันพ็อน มโหฬาร มหรสพทั้งปวง แลนิมนต์พระสงฆ์ สบสังฆาลหมั้นหนึ่ง ถวายทักษิณาทานบูชาแก่พระสงฆ์ทั้งปวงด้วยเครื่องไทยทาน โดยโบราณราชประเพณีพระมหากษัตริย์ธิราชเจ้าก่อน...”⁵

ข้อมูลในหนังสือ “ในราชสำนักพระนารายณ์” ของอุดม ประมวลวิทย์ ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังดังนี้

“...สมุทโฆษคำฉันท์ คำฉันท์นี้สมเด็จพระนารายณ์มหาราช โปรดให้พระมหาราชครู ครูผู้ใหญ่คนหนึ่งของพระองค์เป็นผู้แต่งขึ้น กล่าวกันว่าเป็นเค้าเรื่องที่มีมานานจากอินเดียโบราณ จนมาเล่าในเมืองไทยจนกลายเป็นนิทานพื้นเมือง การที่โปรดให้แต่งเป็นคำฉันท์ขึ้นนั้น เพราะแต่โบราณมาบทละคร โขน, หนัง, ตลอดจนหนังสือสวดแต่งเป็นกาพย์ทั้งนั้นหามีคำฉันท์ไม่...การเขียนสมุทโฆษคำฉันท์นี้เพื่อใช้ในการเล่นหนัง พระมหาราชครู ได้แต่งไว้ก่อนหนึ่งคิดเป็นหนังสือ ขณะนี้ก็นับว่าเขียนไปได้ราว 10 ยก...”⁶

⁵ สมเด็จพระพนรัตน์, วัดพระเชตุพน, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 366.

⁶ อุดม ประมวลวิทย์, ในราชสำนักพระนารายณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรบริการ, 2505), หน้า 439, 123.

2.2 สมัยพระเพทราชา ปี พ.ศ. 2231-2246

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับหนึ่งในงานสมโภชพระบรมศพของสมเด็จพระนารายณ์ ดังนี้

“...ครั้นทำการพระเมรุมาศเสร็จแล้ว ถึงวันเพ็ญเดือน 5 ปีมะเส็ง จึงเชิญพระบรมศพแห่แห่นไปด้วยเสด็จดุริยดนตรีเตรสังข์ฆ้องกลอง ครั้นถึงท่านสำเร็จแล้วดีฆ้องสัญญาณให้เชิญพระบรมศพแห่พระเมรุมาศ ให้สมโภชมีโขน หนึ่งเครื่องเล่นการมหรสพ และดอกไม้เพลิง...”⁷

ในครั้งที่มีการสมโภชฉลองวัดพระยาแมน สันนิษฐานว่าน่าจะมีการเล่นหนัง ดังนี้

“...และ ณ ปีวอก ศก จ.ศ. 1054 (พ.ศ. 2235) ทรงพระราชศรัทธาให้ธำมรงค์วัดพระยาแมน 2 ปีจึงสำเร็จ แล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม สั่งให้แต่งการสมโภชฉลองวัดพระยาแมน ให้ตั้งลัดธา ดอกไม้เพลิง โขน โรงโขน โรงรำ และหอคะเมน ไต้ลวด และโชนรับด้วย ครั้นแต่งสมโภชเสร็จแล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินทรงเรือพระที่นั่งกิ่งและตั้งกัน แห่น้ำหลังเป็นกระบวนพยุหยาตราไปประทับหน้าฉนวนหน้าวัดพระยาแมน เกณฑ์พระสงฆ์ ลวดพระพุทธรูปและฉัน 300 รูป แล้วถวายผ้าและเครื่องไทยทาน แล้วมีการสมโภชครบ 3 วัน 3 คืน...”⁸

นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงงานมหรสพในการสมโภชพระพุทธรูป ดังนี้

“...ครั้นรุ่งขึ้นจึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนิน...ทรงไปริยสุวรรณรัชตะ, พระราชทานแก่พลนิกรทั้งหลายเป็นอันมาก, ตามอย่างพระราชประเพณีมาแต่ก่อน แล้วทรงพระกรุณาให้มีการมหรสพสมโภชมีนานานุประการ

⁷ พันจันทนุมาศ, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 429-430, 433.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

ครั้งคำให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ , ระทาใหญ่แปดระทาบูชาพระพุทธรบาท, เป็นมโหฬารอิการย้งนักร..."⁹

สันนิษฐานว่าน่าจะมีการเล่นหนังในการสมโภชพระพุทธรบาทครั้งนั้นด้วย จากข้อความว่า "การมหรสพสมโภชมีนานานุประการ" ข้างต้น

2.3 สมัยสมเด็จพระสรรเพ็ชรที่ 8 (พระเจ้าเสือ) ปี พ.ศ. 2246-2251

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับหนังในงานสมโภชพระบรมศพสมเด็จพระเพทราชา ดังนี้

"...ลุดักราชได้ 1060 ปีขาล สัมฤทธิศก เดือนสี่ ได้ศุภวารดิถีพิชัยฤกษ์, จึงให้อัญเชิญพระบรมโกศขึ้นประดิษฐานเหนือพระมหาพิชัยราชรถแห่แห่นเป็นขบวนไป. เข้าพระเมรุมาศตามอย่างแต่ก่อนแลให้ทั้งทานตันกัลปฤกษ์, แลมีการมหรสพต่าง ๆ ทุกประการ ครั้งคำให้จุดดอกไม้เพลิงต่าง ๆ ระทาใหญ่สิบหกระทา, บูชาพระบรมศพให้มโหฬารอิการย้งนักร..."¹⁰

"...ลุดักราชได้ 1061 ปีเถาะ เอกศก สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน, ทรงพระราชดำริถึงภูมิภาคแห่งพระองค์, ซึ่งสมเด็จพระพันปีหลวงตรัสบอกไว้แต่ยังทรงพระเยาว์อยู่นั้นว่า, เมื่อลุดักราช 1024, ปีขาล จัตวาศก, แต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมพิตรพระนารายณ์เป็นเจ้า, เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการพระพุทธปฏิมากร, พระชินราช, พระชินสีห์ ณ เมืองพิษณุโลก. ทรงพระกรุณาให้มีการมหรสพพระพุทธรบาทสามวัน..."¹¹

จากเหตุการณ์ข้างต้นในข้อความว่า "มีการมหรสพต่าง ๆ ทุกประการ" และ "การมหรสพ" ตามลำดับ สันนิษฐานว่าน่าจะมีการเล่นหนังรวมอยู่ด้วย

⁹ สมเด็จพระพันรัตน, วัดพระเชตุพน, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 537.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 552-553.

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

2.4 สมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ปี พ.ศ. 2251-2275

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับการมหรสพสมโภชพระพุทธรูป และฉลองวัดมเหยงคณ์
ดังนี้

"...ครั้นสมโภชพระพุทธรูป 7 วันแล้ว เสด็จพระราชดำเนินกลับลง
กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา สร้างวัดมเหยงคณ์สำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาสั่ง
อัครมหาอำมาตย์ให้แต่งการฉลองสมโภชวัดมเหยงคณ์ อัครมหาอำมาตย์ได้รับ
สั่งแล้ว ให้ตั้งโรงโขนโรงรำสำเร็จแล้ว นิมนต์พระสงฆ์ 100 รูป สวดพระพุท
มนต์แล้วฉัน 3 วัน ถวายผ้าและเครื่องไทยทานทุกรูปแล้ว มีการมหรสพคารบ 3
วัน..."¹²

สันนิษฐานว่า ในการมหรสพฉลองวัดมเหยงคณ์ น่าจะมีการเล่นหนังเช่นกัน
ในครั้งบูรณะพระบรมธาตุเมืองชัยนาท เมื่อปีระกา พ.ศ. 2260 ในรัชกาลสมเด็จพระ
ที่นั่งท้ายสระได้กล่าวถึงหนังดังนี้

"...แล้ววัน ¹⁵_{5 12} ค่ำปีจอสารทศิก พระทิพพนขึ้นสมโภชพระบรม
ธาตุหัวเมืองไชยนาทรูบรี แลสำแดงพระรูปขึ้นมาสมโภชถลองด้วย แล้ววัน ¹⁴_{5 12}
ค่ำมีแจ่งสังคายนาวัน 1 มีพระไตรปิฎกวัน 1 มีพระมหาชาติวัน 1 แลตบแต่ง
พระองส์การบูชาแลราชวัดจัดทงดอกไม้ได้เทียน มีปากการณต่าง ๆ โขน หนัง
รคอง แลมาในปีกุนเอกสก เดือนหกเพง แลพระมหาพุทธสอรเปนอธิการเปน
ประธานชักชวนพระสงฆ์ทั้งปวง แลสัปรุสทั้งปวงมาตบแต่งเครื่องสักการบูชา
ราชวัดจัดทงดอกไม้ได้เทียนแลทำเปนการฉลองสมโภชพระมหาธาตุหัวเมือง
ไชยนาทรูบรี..."¹³

¹² พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลัง
วิทยา, 2506), หน้า 449.

¹³ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดี, ชุมนุม
จดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ 1 (กรุงเทพมหานคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510), หน้า
54-55.

2.5 สมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปี พ.ศ. 2275-2301

ข้อมูลได้กล่าวถึงการมหรสพต่าง ๆ ครั้งเสด็จพระราชดำเนิน ณ ท่งนางลา ดังนี้

"...ณ วันเดือนหกข้างขึ้น, เสด็จทรงที่นั่งกิ่งเป็นพยุหยาตราไปคลองวัดป่าโมก. เสด็จประทับพระตำหนักชีปะขาว, ทรงถวายทักษิณาทานแก่พระสงฆ์ 300 รูปเสด็จ, ให้เล่นงานมหรสพสามวัน ณ ท่งนางลา. วันที่สุดมีช้างบำรุงงา, เพลาเย็นเกิดลมพายุพัดหนัก, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับคืนกรุง..."¹⁴

ในครั้งเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตรา ณ บ้านชีปะขาว กล่าวถึงการมหรสพ ดังนี้

"...ณ เดือน 6 ปีชาล อัครมหาเสนาธิบดีรับสั่งแล้วเกณฑ์ไปทำตำหนัก ณ บ้านชีปะขาว และตั้งพลับพลา สัตธา ดอกไม้เพลิง โรงโชน โรงรำ ณ ท่งนางฟ้า ให้มีหกดะเมนไต้ลวด สามต่อ โจนรับ มีช้างบำรุงงาด้วย...เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการมหรสพทั้งปวง 3 วัน..."¹⁵

"...การสมโภชได้มีมหรสพต่าง ๆ ชนิดเท่าที่นิยมเล่นในสมัยนั้น เช่น โชน ละคร หุ่นกระบอก ชกมวย มวยปล้ำ กระบี่กระบอง และอื่น ๆ อีกมาก ละครคือละครใน อาจเป็นบทพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าหญิงกมลหรือไมก็เจ้าฟ้าหญิงมุกฎ เพราะบ่งแต่ว่าเล่นเรื่องอิเหนาเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงสมโภชพระพุทธรูปเจ็ดวันก็เสด็จกลับ..."¹⁶

จากเหตุการณ์ข้างต้นได้กล่าวถึงมหรสพต่าง ๆ ที่นิยมเล่นในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สันนิษฐานว่าน่าจะมีการเล่นหนังเช่นกัน

¹⁴ สมเด็จพระพนรัตน์, วัดพระเชตุพน, พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 608.

¹⁵ พันจันทนมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2506), หน้า 456.

¹⁶ ประยูร พิศนาคะ, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (กรุงเทพมหานคร : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2515), หน้า 381-382.

2.6 สมัยสมเด็จพระเจ้าอุทุมพร ปี พ.ศ. 2301

เนื่องจากสละราชสมบัติออกผนวชไม่ปรากฏหลักฐานการเล่นหนังที่แน่ชัด

2.7 สมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยาสน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) ปี พ.ศ. 2301

ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังในการสถาปนาวัดละมุดและวัดครุฑ ดังนี้

"...พระองค์ก็ทำนุบำรุงพระศาสนาอาณาพระราชฎฐให้อยู่เย็นเป็นสุข และพระองค์สถาปนาพระอารามพระราชทานนามวัดละมุดหนึ่ง วัดครุฑหนึ่ง 2 วัด แล้วฉลองถวายไทยทานแก่สมณพราหมณา ยาจก วนิชพก ถ้วนหน้า มีงาน มหรสพครบ 7 วัน แล้วเสด็จกลับพระราชวัง..."¹⁷

"...ครั้น ฅ เดือนอ้ายเสด็จนมัสการพระฉาย แรมอยู่ 3 เวนแล้วเสด็จกลับ ลงมาสมโภชพระพุทธรบาท 7 วัน จึงดำเนินกลับยังกรุงเทพมหานคร ..." ¹⁸

"...ครั้นเดือนอ้ายเสด็จขึ้นไปนมัสการพระฉาย แรมอยู่ 3 วัน แล้วเสด็จ กลับลงมาสมโภชพระพุทธรบาท 7 วัน จึงดำเนินกลับยังกรุงเทพมหานคร ..." ¹⁹

สันนิษฐานว่า การมหรสพในเหตุการณ์ต่าง ๆ ข้างต้น น่าจะมีการเล่นหนังเช่นกัน

2.8 สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี ปี พ.ศ. 2310-2325

ได้กล่าวถึงหนังในหมายรับสั่งเรื่องการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระพันปี หลวง กรมพระเทพามาตย์ ฅ วัดบางยี่เรือนอก จุลศักราช 1138 ดังนี้

¹⁷ กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 82 เรื่อง พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จาก ต้นฉบับ บริติช มิวเซียมกรุงลอนดอน (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2537), หน้า 333, 337.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ พันจันทนุมาศ (เจิม), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลัง วิทยา, 2506), หน้า 484.

"...ครั้นถึงวันอังคารเดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ ปีมะเมีย จุลศักราช 1136 ได้ทรงทราบข่าวประชวรของสมเด็จพระพันปีหลวง...จนพระราชชนนีเสด็จทิวงคต...ครั้นเมื่อพม่าแตกไปหมดแล้ว จึงได้กลับมาทำเมรุที่วัดบางยี่เรือนอก การเมรุครั้งนี้ทำในฤดูเดือน 6...ทางแต่พระมณฑปออกมาถึงพลับพลาริมคันทนา...แลโรงโขนหนึ่ง รำ และจะหาดอกไม้เพลิงเป็น..."²⁰

"...ครั้นสมเด็จพระบรมศพถึงพระมณฑป ณ วันอังคาร แรม 2 ค่ำ เดือน 6 ปีมะแม สัปตศก ให้มีเครื่องเล่น

กลางวัน...โขน 4 โรง รำหญิง 4 โรง หนักกลางวัน 2 โรง (รวม) 13 โรง โรงละ 1 บาท...

กลางคืน หนักไทยโรงใหญ่ 3 โรง ๆ ละ 1 ตำลึง 2 บาท ... หนักไทยโรงช่วงระทาโรง ๆ ละ 1 บาท คืบละ 2 ตำลึง 3 บาท..."²¹

หมายรับสั่งเรื่องโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์เสด็จขึ้นไปรับพระแก้วมรกต ที่ท่าเจ้าสนุก จังหวัดสระบุรี ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังสือดังนี้

"...ครั้นวันเสาร์ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 6 เสด็จฯ ออกพลับพลายกทรงฯ ให้เรียกเครื่องเล่นแลคุ้มวอยปล้ำ กระบี่กระบอง ทั้งปวงให้เล่นทอดพระเนตรก่อนการสมโภช 4 เวร สิ้นเงิน 25 ชั่ง 3 ตำลึง ครั้น ณ วันพุธขึ้น 13 ค่ำ เดือน 6 ตั้งการสมโภชให้มีเครื่องเล่นโขนหนังรำ แลดอกไม้เพลิงฟากตะวันออก ฟากตะวันตก เป็นคำรบ 7 วัน 7 คืบ ให้พระราชทานเงินเบี้ยเลี้ยง เป็นเงินให้เกณฑ์เครื่องเล่นฟากตะวันออก..."²²

²⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, 2523) หน้า 7.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

หมายรับสั่งเรื่องการพระราชทานเพลิงพระศพพระราชมารดา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าสุพันธุวงศ์ ณ วัดบางยี่เรือนอก ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังสือนี้

"...วัน ค่ำ จุลศักราช 1142 ปีชวด โทศก มีหมายเวรนายควรรู้ศรีว่า ด้วยเจ้าพระยาจักรีรับสั่งใส่เกล้าฯ สั่งว่า จะได้พระราชทานเพลิงพระศพมารดา สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ณ วัดบางยี่เรือนอก ให้ทำการเมรุอย่างพระศพเจ้าฟ้าแลเครื่องการพระศพครั้งนี้ เจ้าพระยาจักรีให้ช่างทำ สังเค็ดเอก ทำฉัตรราชวัติ หีบบุทองอังกฤษทั้งสิ้น แลโรงพิเศษ โรงทิมพระสงฆ์ โรงสังเค็ดสามข้างแลโรงโขน หนังสือร่ำระทา ดอกไม้เพลิงต้นกล้วยพฤกษ์ การทั้งปวง..."²³

2.9 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ปี พ.ศ. 2325-2352

ข้อมูลในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ได้กล่าวเกี่ยวกับหนังสือในครั้งเกิดเหตุบาดหมางในระหว่างสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ดังนี้

"...เมื่อ ณ เดือน 11 เรือวังหลวงชื่อตองปลิว เรือวังหน้าชื่อมังกร จะแข่งกันเปรียบฝีพายแล้ว สมเด็จพระอนุชาธิราชกรม กรมการได้จัดการสมโภชแล้วยกแต่สระบุรีพักรอนแรมบ้านข้างเริงรวงและแรมท่าเจ้าสนุก ยกแต่ท่าเจ้าสนุกถึงโรงสมโภช ณ บ้านศาลาลอย สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นไปคอยรับอยู่ พระยาศรีธรรมราชา ข้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกันได้ทำพระราชพิธีพระสงฆ์สวดพระปริตร 5 รูป สวดฉันแล้วเวียนเทียนเช้า กลางวัน เย็น 3 เวลา มีงานสมโภชละครโรง 1 มวย 15 คู่ ปรบไถ่วง 1 หนังสือ 1 ... โปรดให้มีงานสมโภชแต่ ณ วันศุกร์เดือนยี่แรม 4 ค่ำ ไปจนถึง ณ

²³ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมหมายรับสั่ง ภาคที่ 1 กรุงธนบุรี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี, 2523) หน้า 46.

วันจันทร์เดือนยี่แรม 7 ค่ำ ให้มีหุ่นโรง 1 ละครโรงใหญ่ 1 ละครชาตรีโรง 1 บ่ายมี มวยทุกวัน กลางคืนมีหนังคืนละ 2 โรง มีขับไม้บัณเฑาะว์ทุกคืน..."²⁴

งานสมโภชพระแก้วมรกตได้กล่าวเกี่ยวกับหนังดังนี้

"...จุลศักราช 1171 ปีมะเส็ง เอกทศ เป็นปีที่ 28 ในรัชกาลที่ 1 เมื่อ ณ เดือน 6 ... เวลาค่ำ มีหนัง มีดอกไม้เพลิง สมโภชเป็นคำรบ 7 คืน มีละครผู้หญิง ข้างในโรงละครใหญ่ และการเล่นต่าง ๆ สมโภชเวลากลางวันพร้อมกัน ตั้งแต่ เดือน 6 แรม 11 ค่ำ จนถึงเดือน 7 ขึ้น 2 ค่ำ เป็นคำรบ 7 วัน..."²⁵

นอกจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า- จุฬาโลกมหาราชที่ปรากฏข้อมูลการแสดงหนังแล้ว ยังมีเอกสารสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดเกล้าให้รวบรวมและชำระขึ้นใหม่ คือ ประมวลกฎหมาย ตราสามดวง ซึ่งปรากฏใช้กฎหมายนี้แต่ครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ในส่วนที่ว่าด้วยกฎ มณเฑียรบาลนั้น ได้กล่าวถึงการแสดงหนังเพื่อสมโภชพระราชพิธีเดือน 12 ดังหลักฐานต่อไปนี้

"เดือน 12 การพิธีตรองเปรียง ลดชุดลอยโคมลงน้ำ ตั้งระทาดอกไม้ใน พระเมรุ 4 ระทาด หนึ่ง 2 โรง เสต็จลงเรือเบญจา 5 ชั้น พระที่นั่งชั้น 4 นั้น สมเด็จพระอรรคมเหษี แม่ยั่วเจ้าเมืองชั้น 3 ลูกเธอชั้น 2 หลานเธอชั้นหนึ่ง พระสนมหม่อม ชมภูใส่สุกห่าประณีตทั้ง 5 ชั้น เรือปลาลูกขุนเผ้าหน้าเรือเบญจา เรือตะเข้แนม ทั้งสองข้าง ซ้ายดนตรี ขวามโหรี ตั้งเรือเอนเป็นตั้งแพนโคมทุกลำ ถ้าเสต็จลงเป่า แตรให้ 3 ลา เล่นหนังระบำ เลี้ยงลูกขุนและฝ่ายในครั้งเลี้ยงแล้วตัดถมอแก่ เอน ให้ 3 ลา เรือเอนตั้งแพนแห่ ตัดถมอลอยเรือพระที่นั่งล่องลงไปส่งน้ำ ครั้งถึง

²⁴ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 242.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 304.

พุทธไสยวรรค จุดดอกไม้เล่นหนัง เสด็จลงเรือสมรรถไชย กับสมเด็จพระภรรยา
เจ้าทั้ง 4 ลูกเธอหลานเธอพระสนมลงเรือประเทียบขึ้นมาข้างเกาะแก้ว”²⁶

ในส่วนของหลักฐานจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งเป็นข้อมูลที่ให้รายละเอียดสะท้อน
ภาพชีวิตของคนในสังคมสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง
รอบพระระเบียงพระอุโบสถเป็นเรื่องราวเรื่องรามเกียรติ์ ตอนหนึ่งของเนื้อเรื่องนั้นจากภาพ ได้
บรรยายรายละเอียดมหรสพในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพทศกัณฐ์ ซึ่งพิภกได้สั่งให้จัดมหรสพ
ในงานครั้งนี้ ประกอบด้วย หนัง โขน หุ่น จั้ว ฯลฯ ดังโคลงที่จารึกบรรยายภาพห้องภาพที่ 113 ว่า

“งานเล่นหนัง โขน หุ่น จั้ว	ลครอึ่ง กลอเยย
สามไต้ลวดกรลิ่ง	พ่อนพอน
รำแพนพวทกหญิง	ขันลวดห่วงนา
ขอนดาบอีกดาบค้อน	มีดชำโยนชอย” ²⁷

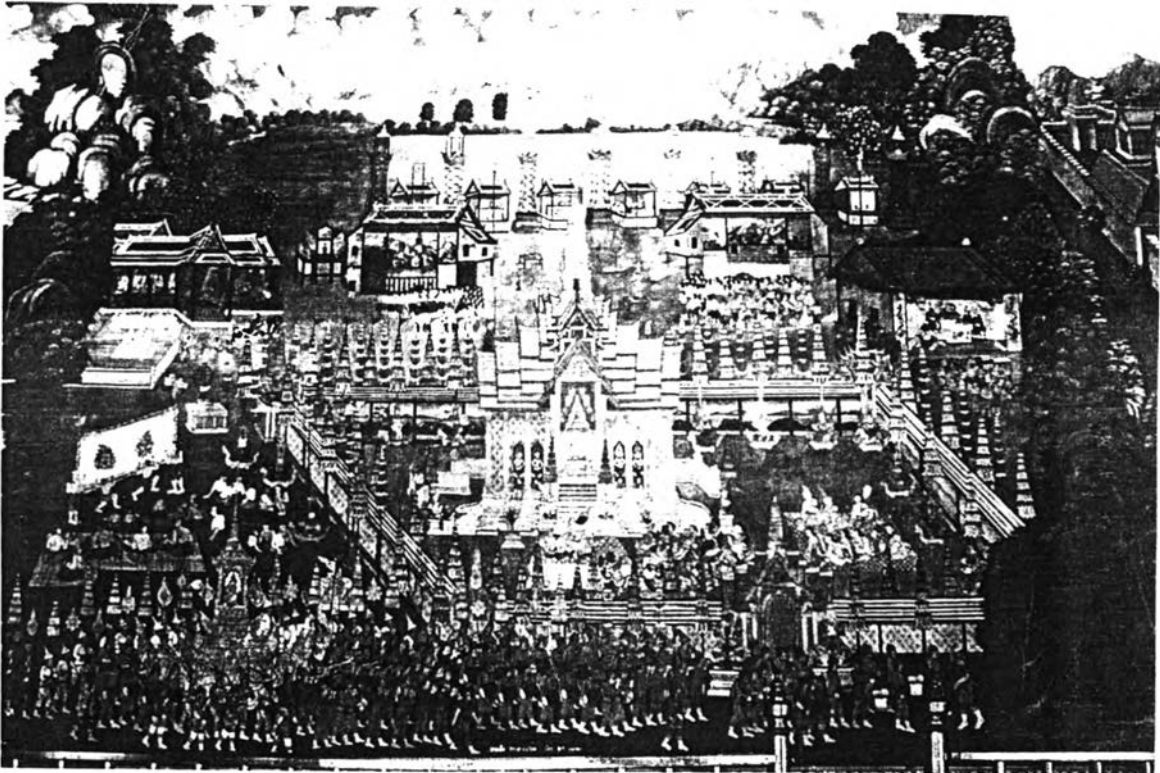
บทประพันธ์ข้างต้นนั้นประพันธ์โดย พระครูอุภัยสังฆกิจจานุกร ไม่ปรากฏปีที่
ประพันธ์ แต่เนื้อหาของรูปภาพในห้องภาพที่ 113 นั้น เขียนชอมโดย นายสงวน รักมิตร พ.ศ. 2417
(สมัยรัชกาลที่ 5) เขียนใหม่ โดย นายเส็ง อ่อนงาม พ.ศ. 2473 (สมัยรัชกาลที่ 7) *

²⁶ กรมศิลปากร, ภูมิณฑิยบาล, กฎหมายตราสามดวง (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2521), หน้า 68.

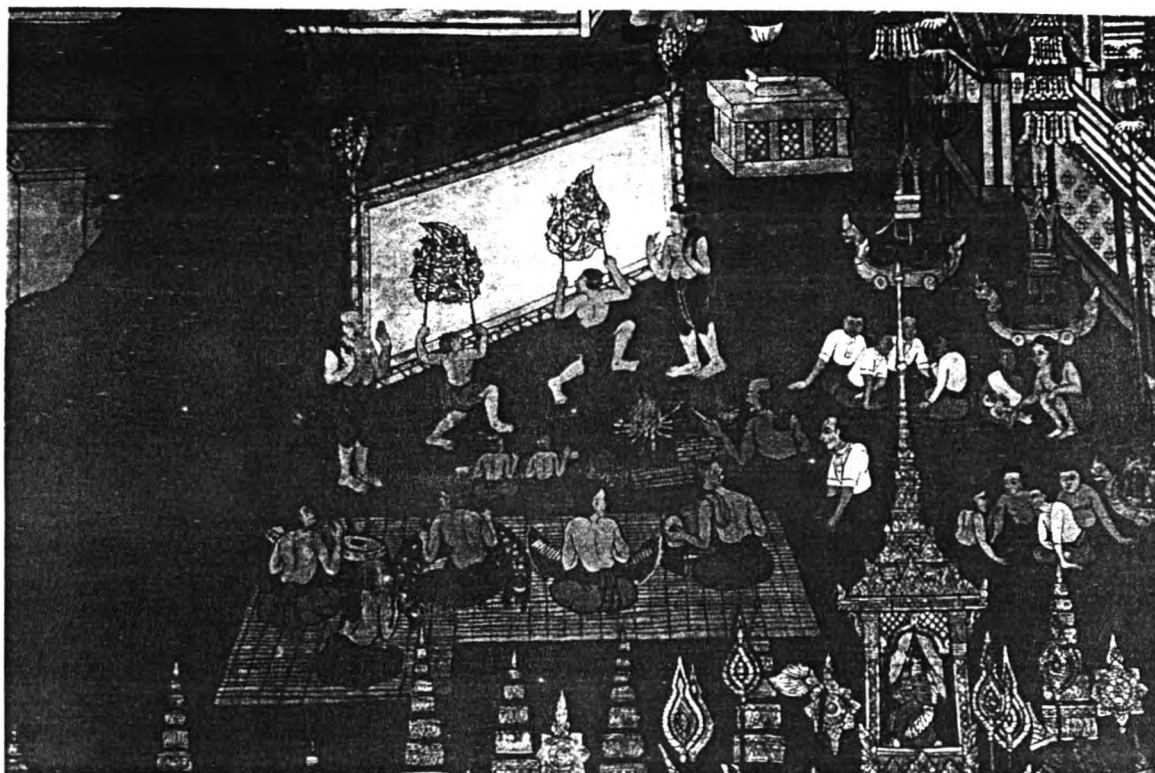
²⁷ สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, จิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์รอบพระระเบียงวัด
พระศรีรัตนศาสดาราม พิมพ์ครั้งที่ 3 (2538). (กรุงเทพมหานคร : สุนทรฟิล์ม จำกัด บริษัทรุ่งศิลป์
การพิมพ์ (1977), 2538), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

* ภาพเขียนชุดรามเกียรติ์ตั้งแต่อวตารปางต่าง ๆ ห้องภาพที่ 1-178 มีคำบรรยายได้ภาพ
พร้อมกับคำบรรยายเป็นโคลง แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2513-2524 บูรณะใหม่เพื่อให้ทัน
การสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี.

ดังนั้นเนื้อหาของภาพนี้ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่า ควรอยู่ในสมัยรัชกาลใดจึงจะเหมาะสม เนื่องจากการเขียนภาพในแต่ละครั้งเนื้อหาของภาพย่อมคลาดเคลื่อนไปได้ ผู้วิจัยจึงใช้เกณฑ์ช่วงปี พ.ศ. หรือยุคของการสร้างวัดเป็นสำคัญในการแบ่งข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังครั้งนี้

ภาพที่ 1 ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ห้องภาพที่ 113
 พิณกถวายพระเพลิงพระบรมศพทศกัณฐ์
 (เชื้อเพื่อภาพถ่ายโดย อาจารย์วิชชุตา วุราทิตย์)

ภาพที่ 2 การเชิดหนัง รามสูร และนางมณีเมขลา ส่วนหนึ่งของมหรสพสมโภชงานถวายพระเพลิง
พระบรมศพทศกัณฐ์
(เอื้อเฟื้อภาพถ่ายโดย อาจารย์วิฑูตา วุธาติตย์)

หนังได้เป็นมหรสพหนึ่งในงานฉลองพระบรมศพทศกัณฐ์ดังจากภาพพระบุได้ว่า เป็นการแสดงประเภทหนังใหญ่ เนื่องจากขนาดของตัวหนังที่ใช้เชิดมีขนาดใหญ่ ผู้เชิดชูหนังขึ้นเหนือ ศีรษะ ลักษณะของตัวหนังนั้นทางด้านซ้ายของจอเป็นรูปนางมณีเมขลา ส่วนตัวทางด้านขวาของ จอเป็นรูปยักษ์รามสูร มีผู้พากย์ทั้งสองคนยืนอยู่คนละริมขอบจอทั้งสอง จอหนังต่างกับจอหนังใน ปัจจุบัน คือ บริเวณส่วนริมของจอทั้งสองข้างไม่เป็นผ้าทึบ มีเสาจอเพียง 2 ต้น และไม่มีผ้าม่านรอง ถุนด้านล่างของจอ ด้านหน้ากองไฟมีเครื่องบูชาคล้ายบายศรี อาจให้บูชาครูก่อนการแสดง

เป็นที่น่าสังเกตว่า กองไฟนั้นก่อกับพื้นบริเวณด้านหน้าจอและด้านหน้าวงดนตรีใน รูปเป็นวงปีพาทย์เครื่องห้า มีเสื้อปรองพื้นสำหรับนักดนตรี มีเด็กตีเกราะหรือโกร่งให้จังหวะในการ แสดง

เครื่องแต่งกายที่ปรากฏในรูปผู้แสดงนั้นไม่สวมเสื้อมีเพียงผ้าโจงกระเบน ผ้าพาดบ่า ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการแต่งกายของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างดี แต่กลับกันผู้ชมบางส่วนสวมเสื้อแขนยาว-สั้น ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ศิลปินคงเขียนเดิมแต่งเมื่อครั้งบูรณะซ่อมแซมใหม่ก็เป็นได้ ลักษณะการแสดงหนังดังกล่าวจึงน่าจะสะท้อนการแสดงหนังของสามัญชนไม่ใช้การแสดงหนังในราชสำนัก เนื่องจากสื่อสะท้อนจากภาพดูเรียบง่ายในการแสดงทั้งรูปลักษณ์ของจอหนังและเครื่องแต่งกายผู้แสดง เป็นต้น

2.10 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ. 2352-2367

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับการมหรสพในงานพระบรมศพสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) ดังนี้

“...แล้วมีระทาดอกไม้สูงสิบสองวา 16 ระทาด เครื่องมหรสพสมโภชมีโรงรำหว่างระทาด 15 โรง และตั้งเสาศอกสามต่อหน้าระทาด ลวด 4 หก 4 แพน 4 มีโรงโขน โรงละคร โรงจิว สิ่งละ 2 โรงโขนโรงใหญ่โรง 1 มีต้นกล้วยทุกซ้ง 8 ทิศ มีไม้ลอย ลวดเลว ลวดลังกา นอนร่านหอก ร่านดาบ คาบค้อน บ่วงพวง บ่วงเพลิง เล่นที่หน้าไม้สามต่ออีกเป็นหลายอย่าง โรงงานมหรสพครั้งนั้นปลูกตั้งแต่ป้อมมณีนีปราการ ตลอดไปถึงสะพานวังหน้า และให้ตั้งโรงทานเลี้ยงอาหารคาวหวาน พระราชทานเป็นทานแก่ไพร่บ้านพลเมืองที่จะมาในงานพระบรมศพทั่วไป...”²⁸

“ถึง ณ วันเสาร์ เดือน 6 ขึ้น 5 ค่ำ เชิญพระบรมสารีริกธาตุแต่ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งกระบวนแห่ออกไปยังพระเมรุมาศ ประดิษฐานบนพระเบญจาทอง พระสงฆ์ราชาคณะฐานานุกรมเปรียญฝ่ายคามวาสี อรัญวาสี 80 รูป เจริญพระพุทธมนต์ มีหนัง จุดดอกไม้เพลิง เป็นการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุวันหนึ่ง คั้นหนึ่ง...”²⁹

²⁸ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 444.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 444.

“ครั้นรุ่งขึ้นวันขึ้น 7 ค่ำ ... มีพระราชดำรัสสั่งให้ทั้งทนายทั้งแปดทิศ แล้วทรงไปรยผลกัลป์พฤกษ์ แหวนฉลาก นาก ทอง เงิน และพระราชทานเงินตรา ผ้า เลื่อแก่คนสูงอายุ 70 ปีขึ้นไปทุกคนทั่วกัน ที่สนามพลับพลานั้นก็มีการเล่นต่าง ๆ ครั้นเวลาค่ำมีหนังรอบพระเมรุสิบสองโรง จุดดอกไม้พุ่ม ระथाใหญ่กับดอกไม้เพลิงต่าง ๆ...”³⁰

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 นี้ ปรากฏหลักฐานว่ามีช่างแกะฉลุหนังที่มีชื่อเสียงกลุ่มหนึ่ง เรียกหนังที่สร้างโดยฝีมือช่างในรัชสมัยนี้ว่า “หนังใหญ่ชุดพระนครไหว” เหตุที่เรียกว่าชุดพระนครไหว ก็เพราะลวดลาย สีฉลุ ดูเหมือนจะไหวเยือก จนสิ้นสะท้านไปทั้งพระนคร แม้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ก็ทรงตรัสยกย่องไว้ในสาส์นสมเด็จ (หนังชุดพระนครไหว ส่วนหนึ่งถูกเพลิงไหม้เสียหาย เมื่อครั้งเพลิงไหม้โรงละครกรมศิลปากร พ.ศ. 2503)³¹

2.11 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2394 ได้กล่าวเกี่ยวกับการมหรสพในการฉลองโบสถ์สร้างใหม่ ดังนี้

“...ในการฉลองโบสถ์ที่สร้างขึ้นใหม่ ก็จะมีมหรสพฉลองกันถึงเจ็ดวันเจ็ดคืนทีเดียว มีการจุดดอกไม้ไฟ หนังตะลุง ละครกลางแปลง แล้วมีการให้ทาน ทั้งฉลากที่สอดไว้ในผลส้ม มะนาว งานมหรสพที่ได้มีการเตรียมกันอย่างมโหฬารนั้น มักจะกระทำกันเฉพาะในกรุง โดยมีบรรดาเศรษฐีช่วยกันออกเงินออกทองอุดหนุน แต่ตามบ้านนอกพวกชาวบ้านมักจะร่วมกันทำบุญตามวัดอยู่เสมอ เช่นในงานก่อพระเจดีย์ทราย ซึ่งพวกชาวบ้านจะช่วยกันขนทรายเข้าวัดด้วย...”³²

³⁰ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2505), หน้า 446.

³¹ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, หนังใหญ่ชุดพระนครไหว (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2526), หน้า ก.

³² วอลเตอร์ เอฟ, เวลลา แต่ง, นิจ ทองโสภิต แปล, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 61.

นอกจากนี้ยังได้กล่าวเกี่ยวกับมหรสพที่นิยมแสดงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนี้

“มหรสพจำพวกละครที่แสดงกันอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอยู่ 3 ประเภท คือ โขน หนัง และละครรำ โขนนั้นเป็นละครประเภทที่ผู้แสดงเป็นชายล้วน ทุกคนสวมหัวโขนและไม่เจาะจากันเลย แต่ใช้พากย์ประกอบกับดนตรี ผู้พากย์และนักดนตรีอยู่ทางด้านหลังของเวที ส่วนหนัง เป็นการแสดงให้เห็นแต่เพียงเงาของตัวเชิด ตามแบบที่เล่นกันอยู่ทั่วไปทางภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ โดยธรรมดาโขนเล่นกันภายในวัง ส่วนหนังเล่นกันตามงานวัด ท้องเรื่องของโขนและหนังที่เล่นกันคือ เรื่องรามเกียรติ์...”³³

จากข้อมูลดังกล่าวถึงมหรสพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างข้างต้นนั้น เป็นมุมมองหนึ่งหรือความเข้าใจในสิ่งที่ได้พบเห็นของชาวต่างชาติ ซึ่งอาจคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้ และที่สำคัญการแปลจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยก็อาจส่งผลให้ความแท้จริงผิดเพี้ยนไปจากเดิมได้เช่นกัน

จากข้อมูลปรากฏคำว่า “หนังตะลุง” ซึ่งคำนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการเรียกชื่อมหรสพ “หนัง” เป็นอย่างมาก กล่าวคือ เมื่อเกิดการแสดงหนังประเภทหนึ่งที่มีขนาดและการเคลื่อนไหวของตัวหนังที่ต่างกัน แต่มีรูปแบบการแสดงที่คล้ายกัน เพื่อมิให้เป็นการสับสนในการเรียกชื่อการแสดงจึงเติมคำว่า “ใหญ่” ตามขนาดของตัวหนัง ท้ายคำว่า “หนัง” เรียกสืบกันมาว่า “หนังใหญ่” แทนที่จะเรียกว่า “หนัง” ล้วน ๆ เพียงคำเดียว แต่กระนั้นการเรียกว่า “หนังใหญ่” จะเรียกกันมาแต่ครั้งใด ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด เนื่องจากหลักฐานในการศึกษาเป็นเพียงข้อสันนิษฐานของผู้รู้หลายท่าน เช่น สุวรรณีย์ อุดมผล ได้ให้ข้อคิดเห็นในหนังสือวรรณกรรมการแสดงของไทย โดยอ้างถึงบทความเรื่องหนังตะลุง ของ สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ ว่า “การแสดงหนังประเภทหนึ่งที่มาจากจังหวัดพัทลุง จึงเรียกการแสดงประเภทนี้ว่า “หนังตะลุง” ”³⁴

³³ วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา แต่ง, นิจ ทองโสภิต แปล, แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 107.

³⁴ สุวรรณีย์ อุดมผล, วรรณกรรมการแสดงของไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประกายพริก, ป.ป.ป.), หน้า 52.

ธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ โขน ว่า

“มหรสพที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของชาวไทยในสมัยโบราณอีกอย่างหนึ่งก็คือ หนัง ซึ่งเรียกกันภายหลังนี้ว่า หนังใหญ่ เพราะมีหนังตะลุง ซึ่งเป็นหนังตัวเล็กเกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง จึงเติมคำเรียกให้แตกต่างกันออกไป...”³⁵

ดังนั้น คำว่า “หนังใหญ่” ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกชื่อการแสดงหนังประเภทหนึ่ง เริ่มเรียกกันมาแต่ครั้งใดนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด เพียงสันนิษฐานจากหลักฐานว่า น่าจะเริ่มเรียกกันบ้างแล้วตั้งแต่ครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือก่อนและหลังรัชสมัยนี้ก็อาจเป็นไปได้ แต่โดยรวมแล้ว ทั้งหนัง หนังใหญ่ และหนังตะลุง เป็นมหรสพที่อาศัยการพากย์เล่าเรื่อง และใช้หนังสัตว์ฉลุเป็นตัวละครดำเนินเรื่องผ่านแสงและเงาในการแสดง

2.12 สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปี พ.ศ. 2394-2411

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับหนังในงานพระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้าเพ็ญมาภิรมย์
ดังนี้

“...ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือน 5 ขึ้น 11 ค่ำ เวลาบ่าย 2 โมงเชิญพระบรมธาตุ พระบรมอัฐิ ออกจากพระบรมมหาราชวัง แห่ออกประตู่วิเศษไชยศรี เลี้ยวไปบ่อมเด็จจตุสดกร ไปเข้าประตูพระเมรุด้านตะวันออกมีการสมโภชคืน 1 ครั้นรุ่งขึ้นได้ถวายไทยทานมีธรรมเทศนาและงานสมโภช ครั้นเวลาบ่ายทรงไปรยทาน เวลาค่ำมีหนังดอกไม้สักคืน...”³⁶

การมหรสพเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปสมโภชพระพุทธชินราชที่เมืองพิษณุโลก

³⁵ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน (พระนคร : กรมศิลปากร, 2511), หน้า 6.

³⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ร.4 เล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 20.

"...ณ วันพฤหัสบดี เดือน 11 แรม 8 ค่ำ เวลาบ่าย 1 โมง แล้วมีหนังสือ
ละครดอกไม้เพลิง สมโภชพระพุทธชินราช..."³⁷

งานฉลองวัดปฐมวนาราม มีการสมโภชมหรสพดังนี้

"...ณ วันแรม 14 ค่ำ ตั้งบายศรีแก้ว บายศรีทอง บายศรีเงิน บายศรีทอง
เวียนเทียนสมโภช มีธรรมเทศนาด้วยวันละกัณฑ์ ของไทยทานกระจาด 3 ชั้น
กระจาดละ 5 ตำลึง มีผลกล้วยพุทธรักษา 4 ต้น ๆ ละชั่ง มีการสมโภชโขนหุ่น
ละครจิวไม้ต่ำไม้สูง 3 วัน เวลาค่ำมีหนัง มีระทาสสูง 12 วา 6 ระทา และดอกไม้
เพลิงต่าง ๆ 4 คี่น..."³⁸

งานสมโภชพระปฏิมากรแก้วมรกต

"...ณ วันพุธเดือน 10 ขึ้น 9 ค่ำ ...โปรดให้มีโขนและการเล่นต่าง ๆ ที่
หน้าพระที่นั่งไชยชุมพล เวลาค่ำมีหนังและดอกไม้เพลิงสมโภชพระแก้วมรกต
เป็นการบูชาเวลา..."³⁹

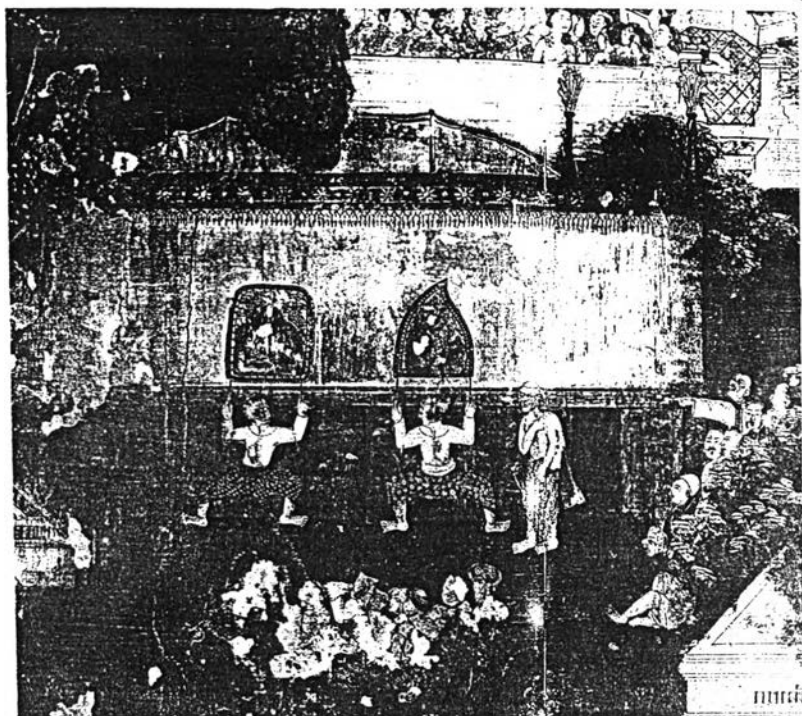
นอกจากข้อมูลจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์สมัยพระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ปรากฏคำว่า "หนัง" แล้วยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหาร
วัดโสมนัสวิหารราชวิหาร (พ.ศ. 2399)⁴⁰ เรื่องราวในภาพเกี่ยวกับวรรณคดีเรื่องอิเหนา ตอนประสันดา
เล่นหนังแสดงเนื้อหาที่อิเหนาและบุษบาต้องพลัดพรากจากกันโดยผ่านตัวหนัง

³⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ 4 เล่ม 2. (พระนคร : โรง
พิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 96.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

⁴⁰ ปาริสุทธิ์ สาริกะวณิช, สุชาติ เลิศคณาธาร, "มหรสพหน้าไฟและการละเล่นในงานพระ
บรมศพพระพุทธเจ้า จากจิตรกรรมฝาผนังวัดโทรอารีรักษ์", เมืองโบราณ. ปีที่ 24 ฉบับที่ 1
มกราคม – มีนาคม 2541, หน้า 65.

ภาพที่ 3 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหารวัดโสมนัสวิหารราชวิหาร*
(เอื้อเฟื้อภาพถ่ายโดย อาจารย์วิชชุตา วุธาติตย์)

จากภาพข้างต้นผู้วิจัยไม่สามารถอ่านรายละเอียดภาพตัวหนังได้แน่ชัด เนื่องจากสภาพของภาพจิตรกรรมได้เลือนและสีที่เขียนบางช่วงได้หายไป แต่ภาพจอหนังนั้นสมบูรณ์มีขอบจอ เสาจอ ม่านร่องถุน (ผ้าต่อจากขอบจอด้านล่าง) คล้ายคลึงกับจอหนังในปัจจุบัน

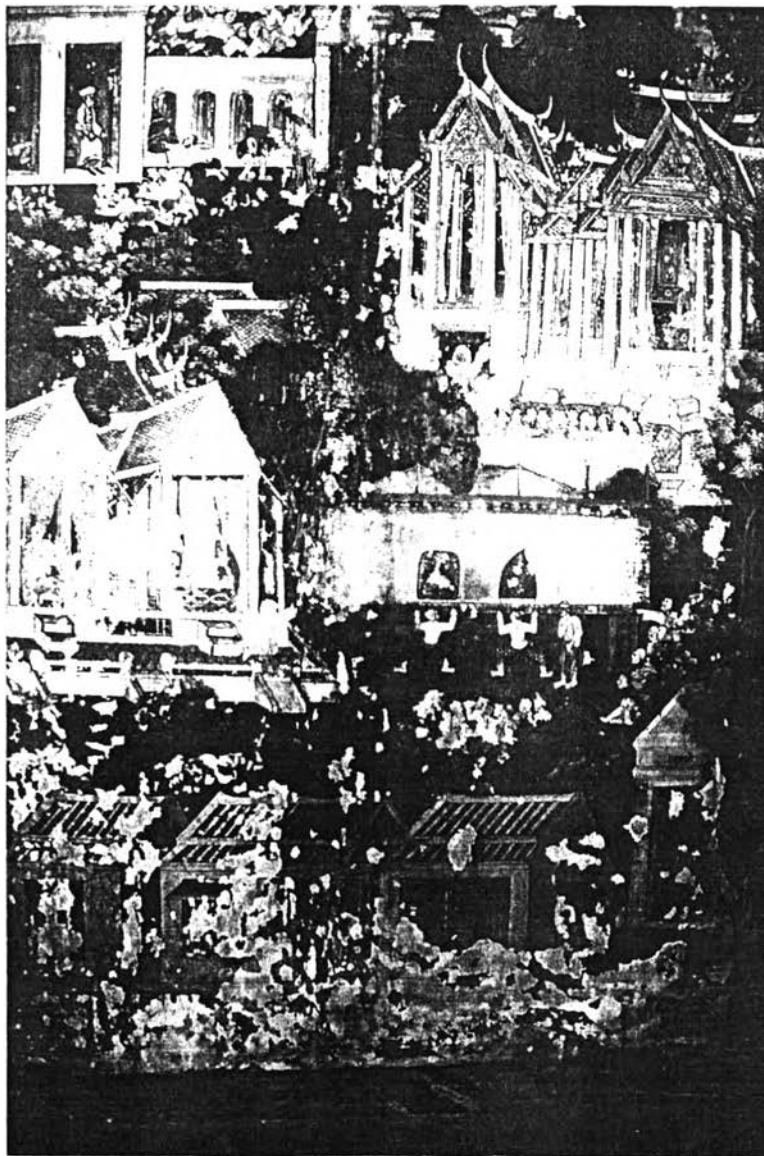
ด้านหลังของจอมีม่านบังเพลิง และมีกลุ่มควันแสดงถึงการจุดได้ให้แสงสว่างในการแสดงหนัง ซึ่งภาพนี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการแสดงค่อนข้างชัดเจน

บริเวณด้านหน้าจอมีวงปีพาทย์บรรเลงประกอบการแสดง สังเกตได้จากกลองทัด นอกนั้นสีได้หลุดออกจากภาพไม่สามารถให้รายละเอียดแน่ชัด

คนพากย์-เจรจา ยืนอยู่มุมซ้ายของจอ ด้านหลังของผู้พากย์เป็นทางเข้า-ออกหนัง ซึ่งทางเข้า-ออกหนังนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นลักษณะของจอแขวะดังที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมดำรงราชานุภาพได้บรรยายไว้ในหนังสือลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ว่าด้วยวิธีการเล่นหนังเป็นต้น

* วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร จาก ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2525) (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525), หน้า 61.

การแต่งกายของผู้ขีดหน้า คนพากย์-เจรจา ตลอดจนนักดนตรีเป็นไปในลักษณะการ
แสดงของสามัญชน คือ ไม่สวมเสื้อ นุ่งเพียงผ้าโจงกระเบน แต่กลับกันผู้ชมสวมเสื้อและนุ่งโจง
กระเบน มีหนวดเครา ซึ่งลักษณะดังกล่าวคล้ายชาวต่างชาติ เช่น ชาวจีนหรือชาว
ท้งนี้ผู้วิจัยมี
ความเห็นว่ามันขึ้นอยู่กับจินตนาการของจิตรกรเพื่อให้ได้ภาพตามที่ต้องการ

ภาพที่ 4 ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดโสมนัสวิหารราชวิหาร
แสดงเรื่องราวของอิเหนาพลัดพรากจากนางบุษบา

ปี พ.ศ. 2402 นับเป็นปีที่สำคัญเกี่ยวกับการมหรสพของไทยปีหนึ่งกล่าวคือเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้เก็บภาษีโชน ละคร โดยอ้างในเหตุท้องตราว่า "เพราะเห็นเจ้าของละครทั้งปวงได้ผลประโยชน์มาก ควรจะต้องเสียภาษีช่วยราชการแผ่นดินบ้าง เหมือนอย่างที่มีประเพณีในต่างประเทศ จึงโปรดให้ตั้งภาษีขึ้นเรียกกันว่า ภาษีโชน ละคร"⁴¹ รายละเอียดการเก็บภาษีโชนละครนี้ได้มีส่วนสำคัญในการเก็บภาษีมหรสพต่าง ๆ หนึ่งก็เป็นหนึ่งในมหรสพที่ถูกกำหนดให้ต้องเสียภาษี ดังรายละเอียดการเก็บภาษีหนึ่งต่อไปนี้

"ละครหลวงและละครที่เกณฑ์เล่นงานหลวงยกเว้นไม่ต้องเสียภาษียังมีการเล่นอย่างอื่นรวมอยู่ในภาษีละครอีกหลายอย่างจะกล่าวไว้ด้วยพอให้ทราบความตลอดเรื่อง คือ

โชน	เล่นวัน 1 ภาษี 4 บาท
ละครหน้าจอหนัง	เล่นเรื่องรามเกียรติ์ ตัวละครแต่ 10 คนขึ้นไป เล่นคืน 1 ภาษี 20 บาท
ละครหน้าจอหนัง	ตัวละครน้อยกว่า 10 คน ภาษี 2 บาท 50 สตางค์
ละครชาตรีและละครแขก	เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์
เพลง	เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท
แคน มอญรำ ทวยรำ	เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์
กลองยาว	เล่นวัน 1 ภาษี 12 สตางค์ครึ่ง (คือ เพียง 1)
หุ่นไทย	เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท
หนังใหญ่	เล่นคืน 1 ภาษี 50 สตางค์
จ๊ว	เล่นวัน 1 ภาษี 4 บาท
หุ่นจีน	เล่นวัน 1 ภาษี 1 บาท
หนังจีน	เล่นวัน 1 ภาษี 50 สตางค์" ⁴²

⁴¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 174.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-177.

จากหลักฐานดังกล่าวปรากฏอัตราการเก็บภาษีโอนละครย่อมสะท้อนว่า การแสดงต่าง ๆ หรือมหรสพที่แสดงนั้นประชาชนนิยมเป็นอย่างมาก ตลอดจนการแสดงหนึ่งหนึ่งในมหรสพที่นิยมจัดแสดงดังกล่าวแต่น่าสังเกตที่ปรากฏคำว่า “หนังจีน” ซึ่งรูปแบบหรือวิธีการแสดงเป็นอย่างไรนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัด เนื่องจากขาดหลักฐานในการค้นคว้า เพียงยกตัวอย่างความนิยมในการแสดงหนังของไทยไว้เป็นข้อมูลในการค้นคว้าต่อไป

ปี พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงโปรดให้สร้างวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร⁴³ ซึ่งภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังบริเวณข้างบนกรอบหน้าต่างขึ้นไปถึงเพดาน เรื่องราวในภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติอัครสาวก 11 องค์ หนึ่งในเรื่องราวของภาพนั้นแสดงถึงการขีดหนัง ลักษณะของการขีดนั้นผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการขีดหนังจับตัวลิงขาวจับตัวลิงดำ แต่กระนั้นภาพตัวหนังมีส่วนที่เลื่อนไปบ้าง

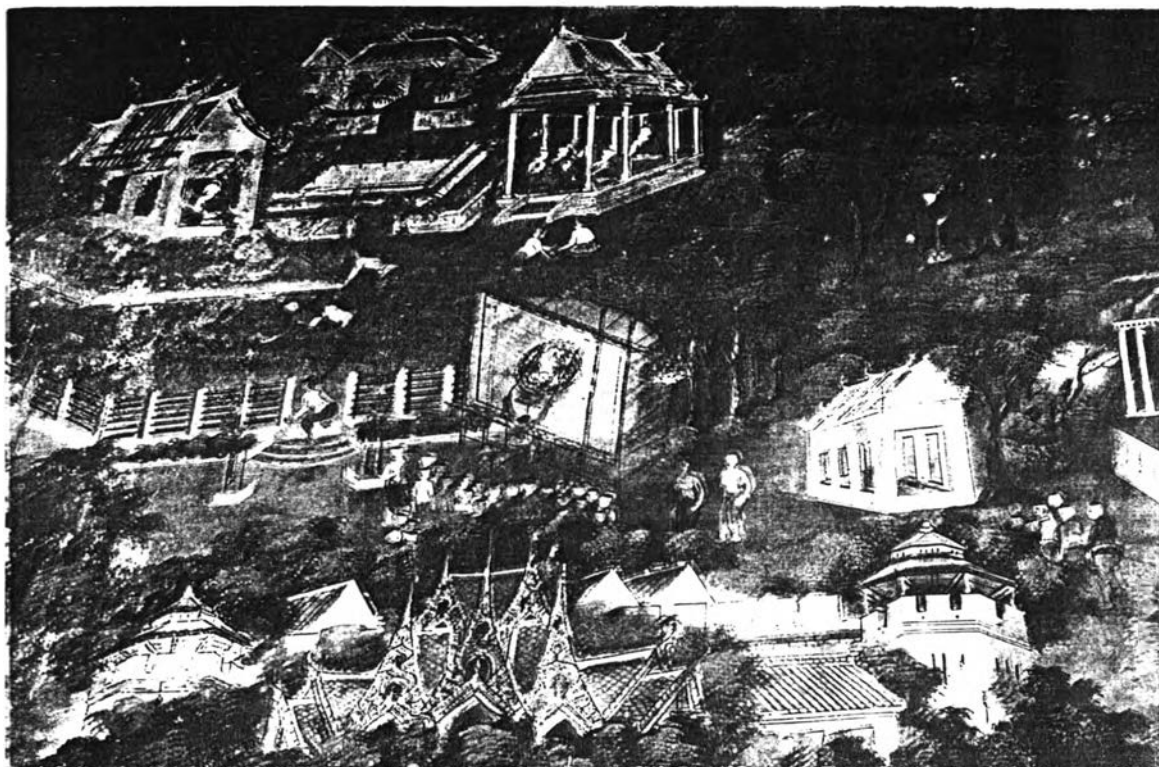
ลักษณะจอหนังมีเสาจอ 4 เสา และมีขอบจอคล้ายกับลักษณะจอหนังในปัจจุบัน แต่บริเวณริมขอบจอด้านล่างไม่ปรากฏม่านรองถุน ด้านหลังจอมีม่านล้อมรอบในลักษณะของบังเพลิง แต่ไม่ปรากฏควันทันไฟในการจุดได้ชัดเจนดังเช่นภาพจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารภายในวัดโสมนัสวิหารราชวรวิหารดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ลักษณะวงปีพาทย์หรือเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหน้าจอหนังนั้นไม่ปรากฏมีเพียงแต่ผู้ชมบริเวณหน้าจอและข้างจอหนัง ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นจินตนาการของจิตรกรผู้สร้างงานอาจจะเก็บรายละเอียดการแสดงไม่ชัดเจน จึงถ่ายทอดผลงานในรูปของภาพจิตรกรรมไม่ชัดเจน

คนพาทย์-เจรจา ภายในภาพไม่ปรากฏ

การแต่งกาย ผู้ขีดหนังไม่สวมเสื้อ นุ่งเพียงผ้าโจงกระเบน ผู้ชม หรือประชาชนทั่วไป นุ่งโจงกระเบน มีทั้งสวมเสื้อและไม่สวมเสื้อคละกันไป รายละเอียดของภาพค่อนข้างชัดเจน สีของภาพสมบูรณ อีกภาพหนึ่ง

⁴³ วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร, ประวัติวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2511), หน้า 22.

ภาพที่ 5 การแสดงหนังใหญ่ หนังในภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ
วัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร
(เอื้อเฟื้อภาพโดย อาจารย์วิษุตา วุธาพิทย)

2.13 สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2411-
2453

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับหนังดังนี้

งานพระศพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนราชสีห์ ณ วัดอรุณฯ

“ณ วัน 6 ๙ 4 ค่ำ เชิญพระศพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนราชสีห์ฯ ไป
เข้าเมรุวัดอรุณ โปรดให้มีโขนโรง 1 หุ่น โรง 1 จั้ว โรง 1 หนัง 2 โรง ไม้ต่ำไม้สูง

ต้นกล้วยพฤษ์ 2 ต้น ๆ ละ 5 เสด็จทั้ง 3 วัน ทรงพระภูษาพื้นขาวฯ ณ วัน ๗ 4 คำ
พระราชเพลิงฯ"⁴⁴

งานพระศพพระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจันทร์ และพระบรมวงศ์เธอ พระองค์
เจ้าลำอาง ณ วัดสระเกศ

"ณ วัน 4 ๗ 7 คำ ชักพระศพพระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดวงจันทร์ พระ
บรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลำอาง ไปตั้งบนเมรุผ้าขาว วัดสระเกศ มีโขนโรง 1 หุ่น
โรง 1 เพลาย้ายทั้งทาน 4 ต้น ๆ ละ 5 ตำลึง เพลาคำมีหนัง 2 โรง ดอกไม้
เพลิงฯ"⁴⁵

เสด็จทอดพระเนตรโขนชักกรอก ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์แล้วทอดพระเนตรการเล่น
ต่าง ๆ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

14
"ณ วัน 7 ๗ 6 คำ เวลาเช้าเสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมทรง
ประเคนแล้วทรงสดับปกรณ์ แล้วถวายอัฐิบริหารต่าง ๆ เป็นอันมาก เวลาเที่ยง
เสด็จออกพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ข้าราชการเฝ้าตามตำแหน่ง ทรงทอดพระเนตร
โขนชักกรอก เวลา 5 โมงเศษ เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงฟังพระ (สงฆ์)
สวดพระพุทธมนต์แล้วเสด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ทรงไปรยทานต้นกล้วยพฤษ์ 4
ต้น เวลาพลบทรงจุดดอกไม้เพลิงหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีพุ่มดอกไม้เพลิง
แล้วทอดพระเนตรการเล่นต่าง ๆ หนัง 4 โรง มีโขนชักกรอก ทรงสดับปกรณ์วัน
ละ 60 รูป ทรงถวายไตรจีวรอยู่ 6 วัน 65 รูปวัน 1 ทรงไปรยทานทั้งทาน มีต้น
กล้วยพฤษ์ 4 ต้น มีดอกไม้เพลิง มีหนัง 4 โรงฯ"⁴⁶

⁴⁴ คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์สำนักนายกรัฐมนตรี, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ใน ร. 5. ปีมะโรง พ.ศ. 2411-ปีระกา พ.ศ. 2416 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2517), หน้า 25.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

นอกจากข้อมูลในเอกสารที่กล่าวถึงหนังสือที่ผู้วิจัยยกตัวอย่างไว้แล้วข้างต้น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดที่สร้างช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ผู้วิจัยจะได้ยกตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถของวัดอ่างแก้ว ถนนพัฒนาการ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เรื่องราวในภาพจิตรกรรมส่วนหนึ่งได้บรรยายถึงมหรสพในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า⁴⁷

จากภาพปรากฏการแสดงหนังใหญ่ ซึ่งมีรายละเอียดค่อนข้างสมบูรณ์กล่าวคือ ผู้ขีดหนัง ขีดตัวลิงดำ อาจจะเป็นการแสดงชุดจับลิงหัวดำ แต่ไม่ปรากฏตัวลิงขาว

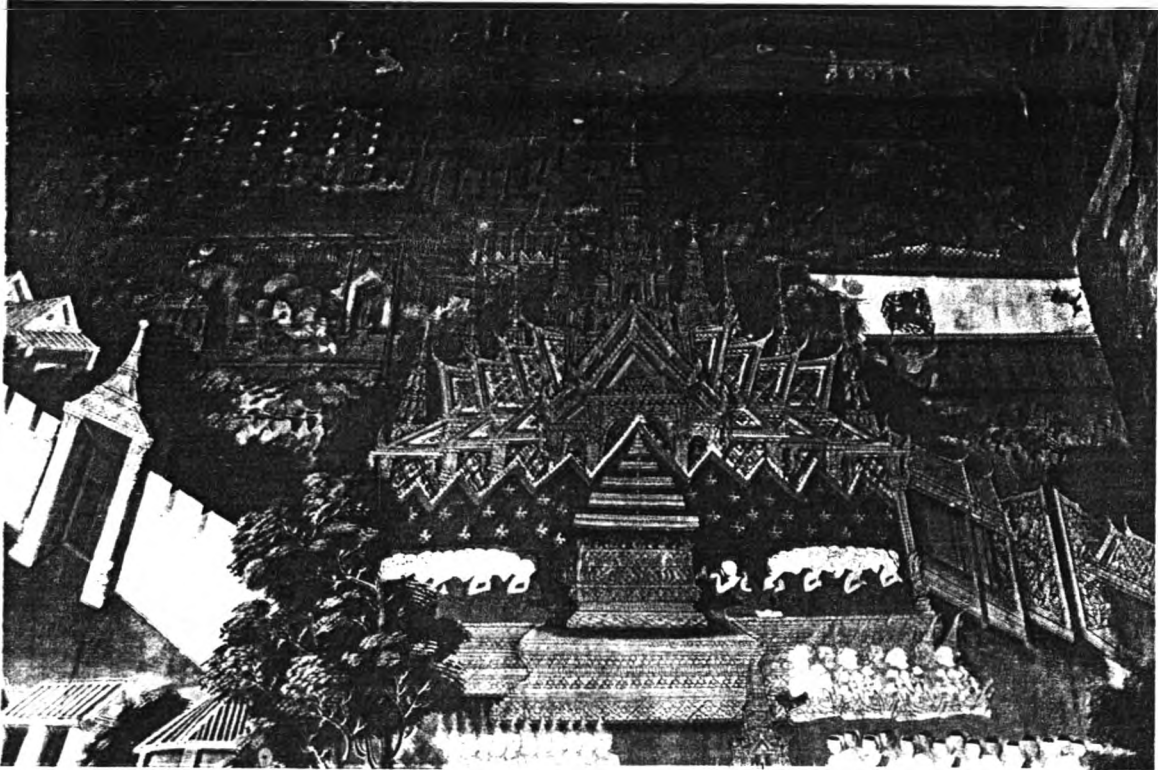
จอหนัง สภาพจอสมบูรณ์คล้ายกับจอหนังที่ใช้แสดงในปัจจุบัน เสาจอหนังมีธงสีแดงติดเป็นสัญลักษณ์แทนการใช้หางนกยูง ด้านหลังของจอมีบังเพลิงล้อมรอบ และปรากฏมีม่านร่องถุน (ผ้าติดริมขอบจอด้านล่าง) ต่างจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง การแสดงหนังที่รอบระเบียงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การแต่งกาย ผู้ขีดหนังจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ ซึ่งลักษณะการแต่งกายเช่นนี้จะปรากฏให้เห็นทั่วไปในการแสดงมหรสพหนัง จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง

วงปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงจากภาพเห็นได้ไม่ชัดเจนนักบริเวณด้านหน้าจอหนัง แต่พอสันนิษฐานคร่าว ๆ ว่า น่าจะเป็นวงปี่พาทย์เครื่องห้าที่ใช้ในการแสดงประกอบด้วย กลองทัด มโหรี และระนาด การแต่งกายของผู้บรรเลงในวงปี่พาทย์นั้น จากรูปเห็นเพียงครึ่งตัว ด้านบนไม่สวมเสื้อ ซึ่งต่างกับภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังใหญ่โดยทั่วไปดังที่ปรากฏให้เห็นข้างต้น

นอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดอ่างแก้วแล้วยังมีภาพมหรสพการแสดงหนังอีกภาพหนึ่งซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอยกตัวอย่างสนับสนุนการแสดงหนังให้ชัดเจนอีกภาพหนึ่ง คือภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถวัดไทรอารีรักษ์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งวัดนี้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2450 ร.ศ. 126 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴⁷ ปาริสุทธิ์ สาริกะวณิช, สุชาติ เลิศคณาธาร, มหรสพหน้าไฟและการละเล่นในงานพระบรมศพพระพุทธเจ้า จากจิตรกรรมฝาผนังวัดไทรอารีรักษ์, เมืองโบราณ, ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2541, หน้า 65.

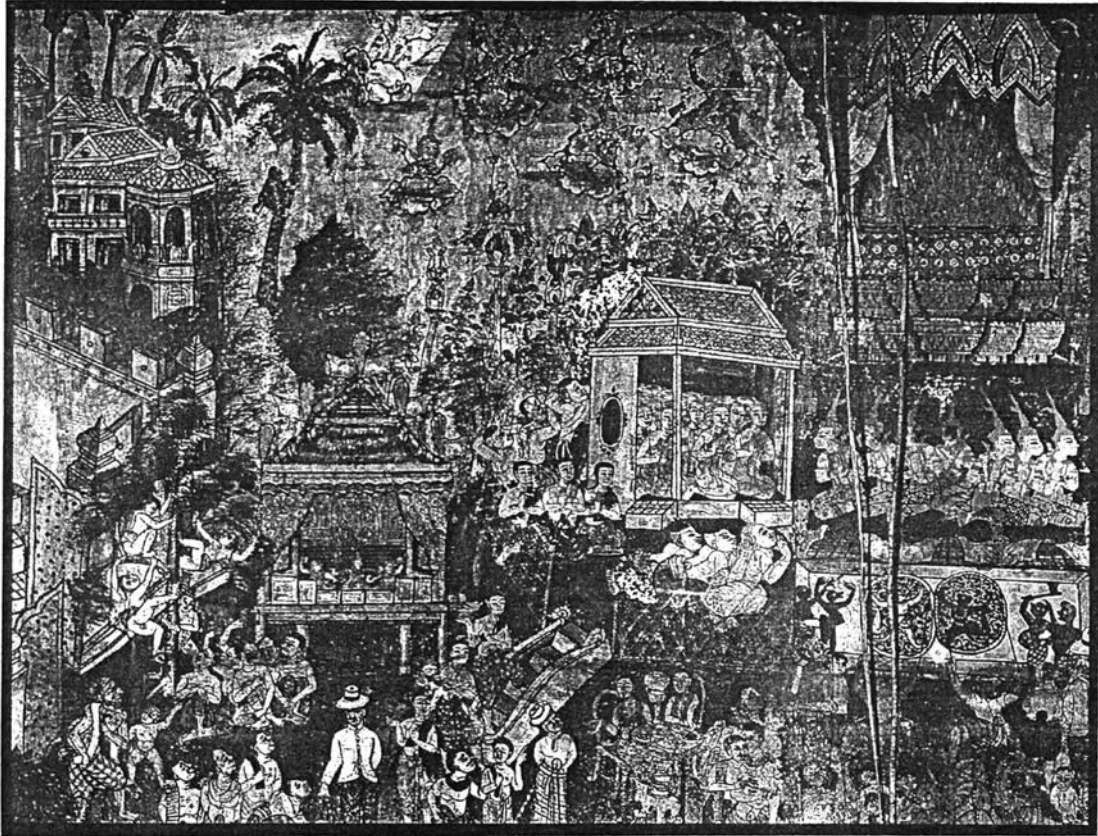
ภาพที่ 6 มหรสพในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายใน
อุโบสถวัดอ่าแก้ว ถนนพัฒนาการ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
(เอื้อเฟื้อภาพโดย อาจารย์วิษชุตา วุฒาทิตย์)

รายละเอียดของภาพจิตรกรรมนั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับมหรสพในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดอ่าแก้ว แต่น่าสังเกตคือ ปรากฏตัวหนังตะลุงแสดงคู่กับหนังใหญ่ในจอเดียวกัน

ลักษณะตัวหนัง ผู้ขีดแสดงการขีดหนังตัวลิงขาวและหนังตัวลิงดำ บริเวณริมขอบจอทั้งสองมีหนังคล้ายตัวตลกของหนังตะลุง⁴⁸ ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า อาจจะเป็นตัวหนังใหญ่

⁴⁸ ปรีสุทธิ์ สารีกะวณิช, สุชาติ เลิศคชาธาร, มหรสพหน้าไฟและการละเล่นในงานพระบรมศพพระพุทธเจ้า จากจิตรกรรมฝาผนังวัดโทรอารีรักษ์, เมืองโบราณ, ปีที่ 24 ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2541, หน้า 65.

ไม่ใช่หนังตะลุงก็เป็นได้ เนื่องจากขนาดของตัวหนังใกล้เคียงกับตัวลิงดำและลิงขาว แต่จะเป็นหนัง
 อย่างไม่แน่ชัดนั้นขึ้นอยู่กับการศึกษาของผู้สนใจทั่วไป ผู้วิจัยจึงไม่ใคร่สรุปในที่นี้

ภาพที่ 7 มหรสพหน้าไฟและการละเล่นต่าง ๆ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธเจ้า
 ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ วัดไตรอารีรักษ์ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
 (จากหนังสือเมืองโบราณ ปีที่ 24 เล่มที่ 1 มกราคม-มีนาคม 2541)

จอหนัง จากภาพปรากฏเพียงจอไม่มีเสาจอเด่นชัด มุมขอบจอทั้ง 4 มีลักษณะแบ่ง
 ชัดเจนปรากฏคร่าวจอด้านล่าง แต่ไม่ปรากฏม่านรองถุน (ผ้าติดริมขอบจอด้านล่าง)

การแต่งกาย ผู้แสดงนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อ เชิดตัวหนังลิงดำ คนพากย์-เจรจา
 ปรากฏไม่ชัดเจน ส่วนผู้ชมทั่วไปแต่งกายสวมเสื้อบ้างไม่สวมบ้าง และนุ่งโจงกระเบนเช่นเดียวกัน
 กับภาพจิตรกรรมฝาผนังการแสดงหนังโดยทั่วไป

วงปีพาทย์ ปรากฏการตั้งวงปีพาทย์ประกอบการแสดงบริเวณด้านหน้าจอหนังชัดเจน ประกอบด้วย ระนาดเอก กลองทัด เป็นต้น แต่มีข้อสังเกตว่าผู้ตีระนาดหันหน้าออกหาผู้ชม หันหลังให้กับจอหนัง ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นจิตนาการของจิตรกรผู้สร้างสรรค้งานในการถ่ายทอดผลงานสู่สาธารณชนหรือรายละเอียดของภาพอาจบันทึกไม่ชัดเจนทำให้การวิเคราะห์ภาพอาจคลาดเคลื่อนได้เช่นกัน จึงเป็นเพียงข้อวิเคราะห์ของผู้วิจัยเองเท่านั้น

2.14 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ปี พ.ศ. 2453-2468

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับหนังสือหนึ่งในกฎหมายดุสิตธานี หมวดที่ 4 ว่าด้วยอำนาจและหน้าที่ของนคราภิบาล ดังนี้

"มาตรา 25 นคราภิบาลมีอำนาจจะออกใบอนุญาตและเก็บเงินค่าใบอนุญาตสำหรับยานพาหนะ ร้านจำหน่ายสุรา โรงละคร โรงหนัง สถานที่เรีงรมย์ เก็บเงินจากมหาชนคนดูทั้งปวง"⁴⁹

งานพระเมรุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวข้องกับหนังสือนี้

"24 มีนาคม 2468 วันถวายพระเพลิงก็ได้มาถึงความวุ่นวายโกลาหลเกิดขึ้นตั้งแต่ตะวันเบิกฟ้า แแถวทหารบก, ทหารเรือ , จัดการเรียงรายระยะทาง ตามที่ขบวนพยุหยาตราจะผ่าน จนถึงพระสุเมรุมาศในท้องสนามหลวง... แม้ประชาชนที่อยู่ห่างไกลพระนคร ก็พากันแตกตื่นมาในงานคราวนี้ จนแน่นไปหมดทุกถนน ตำรวจต้องคอยห้ามปรามมิให้รูกล้ำเข้าไป เกะกะกันเป็นจ่าละหวั่น ครั้นนั้นจะเป็นด้วยว่าโรงหนังโรงละครจะมีน้อยหรืออย่างไรไม่ทราบ จึงพากันงดแสดงการมหรสพรื่นเริงหมด แม้กระทั่งโรงบาร์, โรงเหล้า ก็พลอยอดไปกับเขาด้วย ข้อนี้ทำความเดือดร้อนแก่พวกคอสุราอยู่มากทีเดียว"⁵⁰

⁴⁹ ประยูร ธิตินันท์, ราชสำนักไทย (พระนคร : โรงพิมพ์ล้อเม็งเซ็ง, 2505), หน้า 369.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 625-626.

จากบทความดังกล่าวเป็นข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังในรัชสมัยนี้เช่นกัน แต่รูปแบบการแสดงและความหมายของหนังในที่นี้นั้น จะเป็นหนังใหญ่หรือภาพยนตร์หรือการแสดงแบบใด ขึ้นอยู่กับการตีความข้อมูล ผู้วิจัยไม่ขอสรุปในที่นี้

2.15 สมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ปี พ.ศ. 2468-2477

ข้อมูลได้กล่าวเกี่ยวกับมหรสพในงานสมโภชพระเศวตศเดชนดิลก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีตรงกับวันพุธที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470 ดังข้อมูล

"เวลา 5.20 ล.ท. ทรงเครื่องเต็มยศทหารปืนใหญ่ ร.อ. ประดับตราสายสพายมหาวชิรมงกุฎทรงพระศทาจอมพล ทรงรถยนต์พระที่นั่งแต่พระที่นั่งอัมพรไปประทับโรงสมโภช เจ้านายข้าราชการฝ่ายหน้าเฝ้า พระเศวตศเดชนดิลกแต่งเครื่องศทาภรณ์ยืนประจำแท่น กองเกียรติยศกระทำวันทยาอุธ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี ไม้สูง ไม้ต่ำ สิงโต ญวนหกเล่นถวายเป็นมหรสพกลางคืน รำโคม มังกรไฟ เล่นถวายเป็นพลับพลา หนังใหญ่ไทย และภาพยนตร์ลงโรงเล่นและเล่นต่อไปจน 2 ยาม ส่วนโขนนั่งราวและละครไทยเล่นต่อไปในเวลากลางคืนด้วย ระบายชีพและเพลงเทพทอง เล่นเป็นเวลาเป็นพัก ๆ เวลา 9.00 ล.ท.เศษ เสด็จขึ้น กองเกียรติยศกระทำวันทยาอุธ แตรวงบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี"⁵¹

ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 นี้ นับว่าเป็นยุคที่เปลี่ยนแปลงการมหรสพประเภทหนังหรือหนังใหญ่ที่สำคัญคนหนึ่ง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจากชาติตะวันตกที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภาวะเศรษฐกิจและสงครามหรือด้วยเหตุผลประการใดที่เป็นปัจจัยทำให้การแสดงหนังใหญ่เสื่อม

⁵¹ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, จดหมายเหตุพระราชกิจรายวันใน ร.7 ภาคต้น วันที่ 26 พ.ย. 2468-31 ธ.ค. 2471 (กรุงเทพ : บริษัท วชิรินทร์การพิมพ์, 2537), หน้า 334.

ความนิยมในช่วงรัชสมัยนี้หรือก่อนหน้ารัชสมัยนี้ประการใด ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดมีเพียงบทความของ นายอาคม สหายาคม ได้กล่าวไว้ว่า

“ในสมัยโบราณได้มีการขีดหนังใหญ่กันอยู่ทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2470 การแสดงหนังใหญ่ก็เริ่มจางหายไปจากความรู้จักของผู้ชมไม่ค่อยจะมีใครพูดถึงการละเล่นชนิดนี้

จนกระทั่งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475 ได้มีการแสดงหนังใหญ่ในงานฉลองรัฐธรรมนูญและเล่นกันที่บริเวณสนามหลวง (ถ้าผู้เขียนจำไม่ผิด) จากนั้นก็หายเงียบไปอีกพักหนึ่ง แต่ในต่างจังหวัดยังคงมีแสดงกันอยู่บ้างเหมือนกัน สาเหตุที่ว่ายังมีเล่นกันอยู่แถวต่างจังหวัด เพราะครั้งหนึ่งผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปกับคุณแม่เพี้ยน สหายาคม โดยทำหน้าที่คุมเครื่องลิเก (นาฏะดนตรี) ไปเล่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คุณแม่ได้พาไปหาลุงปุ่น ซึ่งมีอาชีพเป็นโต้โผหนังใหญ่และการละเล่นอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนที่มีชื่อของอยุธยาในช่วงนั้นกรุงเทพฯไม่มีการเล่นหนังใหญ่

ต่อมาคุณธนิต อยู่โพธิ์ (อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) ได้เป็นผู้ริเริ่มฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่ขึ้น จึงเริ่มมีการตื่นตัวขึ้นในกรุงเทพฯ พวกโขงหลวง (สมัยรัชกาลที่ 7) ที่โอนมาขึ้นกับกรมศิลปากรได้ถูกกำหนดให้รับหน้าที่เป็นผู้ขีดหนัง ซึ่งมีผู้เขียนรวมอยู่ด้วยคนหนึ่ง โดยมีคุณครูหลวงวิลาศวงงาม (หรั้า อินทรนัญ) เป็นผู้ฝึกสอนและควบคุมการแสดง...”⁵²

จากบทความดังกล่าวได้ระบุว่า ในต่างจังหวัดยังคงมีการแสดงหนังใหญ่กันอยู่นั้น ในเขตภาคกลางจังหวัดสิงห์บุรีก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีคณะหนังใหญ่รวมตัวกันจัดการแสดงมีชื่อเสียงในยุคคนนี้ได้แก่ คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า วัดสว่างอารมณ์นี้สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2418 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และจากการสันนิษฐานการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์จังหวัดสิงห์บุรีนี้ก็น่าจะเริ่มการแสดงในช่วงรัชสมัยนี้เช่นกัน

⁵² กรมศิลปากร, หนังใหญ่, รวมงานนิพนธ์ของนายอาคม สหายาคม ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ กรมศิลปากร (กรุงเทพมหานคร, กรมศิลปากร, 2525), หน้า 83-84.

ดังนั้นตัวอย่างข้อมูลที่สนับสนุนการแสดงหนังหรือหนังใหญ่ในประเทศไทย ช่วงรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 พ.ศ. 2477-2489 จนถึงรัชสมัยพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2489 ถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงขอ สรุปลักษณะการแสดงหนังใหญ่ในยุคนี้รวมอยู่ในบทที่กล่าวถึงประวัติหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังใหญ่ในประเทศไทยโดยสังเขป ตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199) ดังที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้า และยกตัวอย่างสนับสนุนแล้วนั้น จวบจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2542) รวมระยะเวลาประมาณ 343 ปี มหรสพประเภทหนังหรือหนังใหญ่มิได้สูญหายหรือการแสดงเรื่อยมา ส่วนรูปแบบและวิธีการ แสดงนั้นผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่ายังคงรักษาสืบทอดกันต่อมาอย่างไม่เปลี่ยนแปลงหรือมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปลักษณะใด ก็ไม่มีหลักฐานระบุแน่ชัด มีเพียงแต่ข้อความบันทึกว่า สมโภช มหรสพ หนัง ใหญ่ แต่ไม่ระบุวิธีการแสดงหรือรูปแบบการแสดงในแต่ละยุคแน่ชัด

จากการศึกษาข้อมูลนี้พบว่า การแสดงมหรสพประเภทหนังหรือหนังใหญ่ที่คนไทย เรียกขานกันทั่วไปมีอายุความเป็นมาคู่กับคนไทยไม่น้อยกว่า 343 ปี จนกระทั่งในปัจจุบัน จึงควร อย่างยิ่งที่คนไทยเราจะอนุรักษ์ศิลปะการแสดงแขนงนี้ให้คงอยู่คู่กับคนไทยตลอดไป

ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาของวัดสว่างอารมณ์ และการแสดงหนังใหญ่ วัดสว่างอารมณ์ จุดกำเนิดและการเปลี่ยนแปลงในการแสดงหนังใหญ่ การเกิดอุทกภัยทำให้เกิด การสูญเสียแก่ตัวหนังใหญ่ ตลอดจนกระทั่งการฟื้นฟูการแสดง จนกระทั่งได้รับพระราชทานโล่ เกียรติยศจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะกลุ่มผู้อนุรักษ์วัฒนธรรม พื้นบ้านดีเด่น ประจำปี 2535 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วัดสว่างอารมณ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดบางมอญอยู่ที่ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัด สิงห์บุรี สร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2418 โดยมีพระภิกษุเรืองเป็นเจ้าของอาวาสรูปแรกและผู้บุกเบิกการ สร้างวัดสว่างอารมณ์ เดิมหมู่บ้านบางมอญไม่มีวัด ชาวบ้านต้องไปทำบุญที่วัดพระนอนจักรสีห์ ซึ่งเป็นวัดในละแวกใกล้เคียงต้องใช้เวลาเดินทางจากหมู่บ้านประมาณครึ่งวันประกอบกับความไม่

สะดวกในการเดินทาง พระภิกษุเรื่องซึ่งเป็นชาวบางมอญและรองเจ้าอาวาสวัดพระนอนจักรสีห์ จึงได้บุกเบิกการสร้างวัดที่หมู่บ้านบางมอญและตั้งชื่อวัดนี้ว่าวัดสว่างอารมณ์⁵³

บริเวณที่เป็นหมู่บ้านบางมอญเดิมนั้นมีชาวมอญล่องเรือนำสินค้ามาขายตามลำน้ำ เจ้าพระยาและจอดเทียบทำบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นประจำ คนทั่วไปจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “หมู่บ้านบางมอญ” แต่ไม่มีคนเชื้อสายมอญตั้งหลักแหล่งอยู่ในเขตพื้นที่นี้เลย ด้วยการคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางหลัก คณะหนึ่งเร่* โดยมีครูเปียเป็นเจ้าของคณะ ได้ร้องเรือเร่แสดงหนังจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อเทียบท่าที่หมู่บ้านบางมอญ ครูเปีย ได้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาและด้วหลวงพ่อเรื่อง จึงได้ถวายหนังให้แก่ทางวัดสว่างอารมณ์เป็นผู้ดูแล⁵⁴ ครูเปีย เป็นผู้ที่มีความสามารถในการขีด-พากย์หนัง และแสดงโขน ได้ฝึกหัดชาวบ้านบางมอญให้แสดงหนัง (ครูเปียเคยฝึกโขนให้กับชาวบ้านวัดตึก ซึ่งเป็นหมู่บ้านฝั่งตรงข้ามกับวัดสว่างอารมณ์)⁵⁵ ผู้ที่ฝึกหัดการพากย์การขีดหนังจากครูเปีย และถ่ายทอดวิธีการแสดงหนังใหญ่จนมีชื่อเสียงสืบมาคือ นายนวม สุภนกร หรือขุนบางมอญกิจประมวญ (ต้นสกุลสุภนกร) (ตามประวัติไม่สามารถสืบค้นได้ว่า ครูเปียถึงแก่กรรมปี พ.ศ. ไต) ในยุคนั้นว่าหนังใหญ่ของวัดสว่างอารมณ์เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปในเขตจังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดใกล้เคียงเมื่อใดที่คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ไปแสดงขุนบางมอญกิจประมวญ หัวหน้าคณะจะพาลูกชายติดตามไปแสดงด้วยทุกครั้ง คือ นายเชื้อ นายปี นายพร้อม นายเอิบ และนายอาบ สุภนกร ขุนบางมอญกิจประมวญ ได้ถึงแก่กรรมเมื่อปี 2481 (อายุ 62 ปี) นายเชื้อ สุภนกร บุตรชายคนโตก็ได้รับช่วงจัดการแสดงหนังใหญ่สืบมา

⁵³ สุกิตร์ อนุศาสน์, “บทความทางวิชาการเรื่องหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์”, วารสารศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2538 หน้า 14.

* คณะหนึ่งเร่ครูเปีย นายจ่านงค์ ปิ่นทอง ได้สันนิษฐานว่าน่าจะสืบเชื้อสายมาจากผู้แสดงมหรสพในวังสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เมื่อเสียกรุงจึงได้อพยพหนีภัยสงครามและเร่แสดงมหรสพตามที่ต่าง ๆ

⁵⁴ สัมภาษณ์ นายจ่านงค์ ปิ่นทอง, ข้าราชการบำนาญ, ผู้ศึกษาศิลปะวัฒนธรรมพื้นบ้านจังหวัดสิงห์บุรี, 27 พฤษภาคม 2542.

⁵⁵ สัมภาษณ์ นายเปี่ยม สุภนกร, ศิลปินผู้เชี่ยวชาญการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์จังหวัดสิงห์บุรี, วันที่ 27 พฤษภาคม 2542.

ในยุคที่ครูเชื่อเป็นนายหนังนั้นหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์เป็นที่นิยมของประชาชนใน
 ละแวกใกล้เคียงจากการที่จัดแสดงบ่อยครั้ง ทำให้สามารถจัดซื้อหนังใหญ่เพิ่มเติมประมาณปี พ.ศ.
 2474* (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในชุด บุตร-ลบ (รวมเกียรติตอนศึกพระ
 มงกุฎพระลบ) จากหมู่บ้านดาบโก่งธนู ตำบลโพธิ์เก้าต้น อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ราคาประมาณ
 25 บาท** โดยทำการขนย้ายหนังมาทางเรือ⁵⁶ นายเปี่ยม ศุภนคร สันนิษฐานว่า การซื้อหนังครั้งนี้
 อาจได้ตัวหนังชุดอื่นปนกันมาด้วย

ประมาณปี พ.ศ. 2482-2483 คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ได้เดินทางไปแสดงที่อำเภอ
 ชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ ในครั้งนี้ครูเชื่อได้ฝึกซ้อมผู้ที่จะแสดงหนังใหญ่ชุดศึกใหญ่หรือศึกทศกัณฐ์
 ครั้งที่ 5 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดวิธีการแสดงจากครูเชื่อ เพื่อจะแสดงที่อำเภอชุมแสง และเป็นผู้สืบทอด
 ทอดการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันมีทั้งสิ้น 4 คน ได้แก่ 1. นายเปี่ยม
 ศุภนคร (อายุ 75 ปี) 2. นายสำรวย ศุภนคร (อายุ 75 ปี) 3. นายพ็อน จำนงนาถ (อายุ 74 ปี)
 4. นายสัมพันธ์ ดิษฐวิเศษ (อายุ 69 ปี) ส่วนผู้ที่ได้รับการฝึกหัดวิธีการแสดงหนังใหญ่วัดสว่าง
 อารมณ์จากครูเชื่อในรุ่นเดียวกันกับ 4 ท่านดังกล่าว ปัจจุบันบางท่านได้ถึงแก่กรรม เช่น นายอ่อน
 ศุภนคร หรือบางท่านร่างกายก็ไม่อำนวยในการแสดง เช่น นายจำปา ตะวันนา เป็นต้น

การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์เข้าสู่ยุควิกฤตสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการ
 ปกครอง ปี พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2485 สงครามโลกครั้งที่ 2 และประเทศไทยอยู่
 ในช่วง "การปฏิวัติทางวัฒนธรรม" ตามแผนการสร้างชาติของจอมพล ป.พิบูลสงคราม⁵⁷ ทำให้เป็น
 จุดหักเหของการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ เนื่องจากประชาชนนิยมการละเล่นรำไท่นหรือ

* จากคำบอกเล่าของนายเปี่ยม ศุภนคร เมื่อเทียบประมาณปี พ.ศ. แล้ว ผู้วิจัยพบว่า ปี
 พ.ศ. 2474 ขุนบางมอญกิจประมวญ ยังมีชีวิตอยู่ หนังชุดนี้จึงน่าจะซื้อในยุคขุนบางมอญฯ แต่
 กระนั้นก็ไม่มีการบันทึกไว้เป็นเพียงแต่ความทรงจำเท่านั้น ปี พ.ศ. จึงไม่สามารถยึดถือได้

** สุภิตร์ อนุศาสน์. ได้อธิบายในบทความทางวิชาการเรื่องหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์เกี่ยว
 กับราคาหนังใหญ่ในชุดบุตร-ลบว่า ราคา 1 ชั่ง

หมายเหตุ 1 ชั่ง = 16 บาท

⁵⁶ สัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร. 30 พฤษภาคม 2542.

⁵⁷ สมทรง กฤตมโนรถ. "รำไท่นการละเล่นของไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2" วารสาร
 ศิลปวัฒนธรรม. ฉบับที่ 6 เดือนเมษายน ปีที่ 14, 2536 หน้า 62.

ร่าง การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์จากกล่าวได้ว่า เกือบจะปิดฉากลงเหลือแต่ตัวหนังเท่านั้นที่เก็บอยู่ในศาลาการเปรียญของวัด⁵⁸

ปี พ.ศ. 2513 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในเขตจังหวัดสิงห์บุรี วัดสว่างอารมณ์ มีพื้นที่อยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาทำให้วัดสว่างอารมณ์ได้รับผลกระทบครั้งนี้ด้วยที่สำคัญคือ ตัวหนังใหญ่จำนวนหนึ่งเก็บเรียงอยู่ในศาลาการเปรียญถูกน้ำทำลาย เนื่องจากไม่สามารถเคลื่อนย้ายตัวหนังได้ทันเวลา ผนวกกับจำนวนตัวหนังที่หนักและลำบากในการขนย้าย เมื่อน้ำลดลงทางวัดจึงได้เก็บรวบรวมตัวหนังที่คงเหลืออยู่ไว้ในกุฏิ (ปัจจุบันเป็นบริเวณโรงครัวข้างศาลาการเปรียญ)⁵⁹ บางส่วนก็เก็บไว้ที่ศาลาการเปรียญ ส่วนหนึ่งที่เน่าเสียหายเนื่องจากอุทกภัยก็ได้คัดเลือกเพื่อทำการซ่อม ถ้าตัวใดยากต่อการซ่อมก็จำเรียม* ลงน้ำ (ส่วนใหญ่มักจำเรียมลงน้ำ)

การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ได้หยุดการแสดงนับแต่ครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2485) เป็นระยะเวลาประมาณ 33 ปี จึงได้มีการฟื้นตัวการแสดงหนังใหญ่ขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2518 คณะอาจารย์จากภาควิชานาฏศิลป์วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา โดยการนำของนางอมรากล้าเจริญ และคณะ ร่วมกับ ม.ร.ว. จรูญสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ ได้ทำการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับหนังใหญ่ ทำให้ทราบว่าเคยมีการแสดงหนังใหญ่ในเขตจังหวัดสิงห์บุรี โดยเฉพาะวัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี มีตัวหนังใหญ่และน่าจะมียุคที่เคยแสดงหนังใหญ่พอที่จะรวมตัวกันจัดแสดงได้⁶⁰ จึงได้เดินทางมาติดต่อกับทางวัดเพื่อให้มีการสาธิตการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ในงานสัปดาห์วิชาการเกี่ยวกับการแสดงศิลปะพื้นบ้านภาคกลาง⁶¹ ณ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา การติดต่อกับกลุ่มผู้แสดงหนังใหญ่ครั้งนั้นทางคณะผู้ติดต่อไม่ได้รับคำตอบแน่นอนเนื่องจากกลุ่มผู้แสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ไม่ได้แสดงเป็นเวลาประมาณ 33 ปี ผู้ที่เคยแสดงก็เสียชีวิตบ้าง ชราภาพบ้างที่เหลืออยู่ก็เป็นผู้ที่เคยเห็นการแสดงหนังใหญ่มาแต่เด็กไม่เคยฝึกการแสดงหนังใหญ่มาก่อน

⁵⁸ สัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร. 30 พฤษภาคม 2542.

⁵⁹ สัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร. 2 มิถุนายน 2542.

* จำเรียม หมายถึง ทิ้ง

⁶⁰ สุภิตร อนุศาสน์, "บทความทางวิชาการเรื่องหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์", วารสารศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2538 หน้า 16.

⁶¹ สัมภาษณ์นางอมรากล้าเจริญ, อดีตหัวหน้าภาควิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 31 พ.ศ. 2542.

เมื่อได้รับการเชิญให้ไปสาธิตการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ที่วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ชาวหมู่บ้านบางมอญจึงได้รวมกลุ่มจัดฝึกซ้อมการแสดงหนังใหญ่ และแต่งตั้งให้นายจ้ออ่อน ศุภนคร กำนันตำบลต้นโพธิ์ ในยุคนั้นเป็นหัวหน้าคณะ นับเป็นยุคของการฟื้นฟูการแสดงหนังใหญ่อีกครั้ง หรืออาจเรียกได้ว่าการสังคยานารูปแบบ วิธีการเชิด โดยอาศัยบททวนความทรงจำของบรรดาศิลปินหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ที่ยังคงอยู่และได้รับถ่ายทอดวิธีการแสดงหนังใหญ่จากครูเชื้อ (ครูเชื้อถึงแก่กรรมก่อนปี พ.ศ. 2518 ไม่สามารถระบุปีได้แน่ชัด) เช่น นายอ่อน ศุภนคร นายเปี่ยม ศุภนคร นายสำรวย ศุภนคร นายพื่อน จำนงนาถ เป็นต้น และผู้ที่เคยเห็นการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์มาแต่เด็ก เช่น นายกุหลาบ ดิษฐ์วิเศษ นายเสนีย์ พยัคฆะ เป็นต้น ร่วมกันจัดการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ขึ้นอีกครั้ง⁶² การสาธิตการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ในครั้งนั้นได้ใช้วงปี่พาทย์คณะบ้านใหม่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ส่วนผู้พากย์หนังใหญ่เป็นผู้พากย์จากจังหวัดอ่างทองคือ ครูไป และครูละม่อม (จำนามสกุลไม่ได้)⁶³

ปี พ.ศ. 2522 เกิดอุทกภัยทำความเสียหายแก่วัดสว่างอารมณ์และพื้นที่ใกล้เคียงในเขตอำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี ครั้งนี้นับว่าเป็นครั้งที่ 2 ที่ภัยทางน้ำทำลายตัวหนังวัดสว่างอารมณ์อีกครั้ง ภายหลังจากน้ำลดทางวัดจึงได้เก็บรวบรวมตัวหนังและคัดเลือกหนังตามสภาพของหนัง ส่วนที่คงสภาพดีก็แยกไว้และเก็บรักษาในกุฎีและศาลาการเปรียญดั้งเดิม ส่วนที่เน่าและชำรุดจากภัยทางน้ำก็ซ่อมแซม หรือไม่กี่จำเริญลงน้ำดังเช่นอุทกภัยครั้งก่อน

ภายหลังจากการสาธิตการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ที่วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา มีส่วนทำให้ประชาชนตลอดจนหน่วยงานของรัฐบาล เอกชน รู้จักหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์เพิ่มขึ้น ติดต่อกันหนังใหญ่ไปแสดงเฉลี่ยแล้วปีละ 1-2 ครั้ง

ความชื่นชมในงานศิลปะจากหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ได้แพร่หลายมากขึ้น ส่งผลให้มีผู้มาติดต่อขอข้อมูลและขอชมตัวหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์อยู่บ่อยครั้ง ด้วยความเมตตาจากท่านเจ้าอาวาสและผู้ดูแลหนังใหญ่ ทำให้หน่วยงานหนึ่งมาขอยืมตัวหนังใหญ่ (ตัวลิงขาว) ไปจัดแสดงสาธิตและไม่นำกลับส่งคืน ทางวัดติดต่อกลับก็ป้ายเบี่ยง นับว่าไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรมที่ทำไว้เป็นหน่วยงานที่มีส่วนทำลายงานด้านศิลปะไทยอย่างมาก เมื่อทางวัดสว่างอารมณ์ติดต่อขอคืนไม่ได้จึงได้จัดสร้างตัวลิงขาวขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2526 โดยอิงแบบลายหนังตัวลิงดำที่ยังคงอยู่⁶⁴

⁶² สัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร, 2 มิถุนายน 2542.

⁶³ สัมภาษณ์นางอมรา กล้าเจริญ, 31 พฤษภาคม 2542.

⁶⁴ สัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร, 30 พฤษภาคม 2542.

ผู้ที่สร้างหนังสือขาวได้แก่ นายแส ดิษฐวิเศษ นายสนุ่น อันเขียว และนายเปี่ยม ศุภนคร ส่วนวิธีการสร้างหนังสือนายเปี่ยม ศุภนคร ได้กล่าวว่า เรียนรู้จากคำบอกกล่าวของผู้ใหญ่สืบต่อ ๆ กันมา ผู้ที่ซ่อมแซมหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ในยุคขุนบางมอญกิจประมวญเป็นหัวหน้าคณะคือ นายเล็ก วินิจ ซึ่งเป็นช่างพื้นบ้าน จังหวัดสิงห์บุรี เมื่อตัวหนังสือชำรุดหรือขาดหายไป นายเล็ก วินิจ จะเป็นผู้ซ่อมแซมและสร้างเพิ่มเติม⁶⁵ วิชาการเหล่านี้ก็เสาะสืบทอดต่อ ๆ กันมาและวิชาการสร้างหนังสือปรากฏชัดในตัวหนังสือขาว โดยฝีมือของชาวหมู่บ้านบางมอญจนปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2530 วัดสว่างอารมณ์ ได้สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่เป็นอาคารคอนกรีตแทนหลังเดิมซึ่งเป็นไม้และมีสภาพชำรุดตามกาลเวลา เมื่อสร้างเสร็จทางวัดได้สร้างลังไม้มีขนาดกว้าง 2 เมตร ยาว 3 เมตร สูง 1.5 เมตร ขาของลังยกสูงจากพื้น 12 เซนติเมตร เพื่อให้เก็บตัวหนังสือใหญ่และอุปกรณ์การแสดง เช่น จอหนังและชุดการแสดง เป็นต้น จัดวางอยู่ที่มุมด้านทิศใต้ของศาลาการเปรียญ เพื่อความเป็นระเบียบและป้องกันแมลง หนูที่สามารถจะทำลายตัวหนังสือได้ (ลังไม้ใช้ไม้ที่นำมาจากส่วนประกอบของศาลาการเปรียญเดิม ซึ่งลังไม้แต่เดิมเคยมีใส่หนัง แต่ลักษณะของลังมีขนาดเล็กและผุ จึงไม่นิยมนำหนังไปเก็บไว้ในลังเดิม (จากการสัมภาษณ์นายเปี่ยม ศุภนคร))

ปี พ.ศ. 2535 สมาววัฒนธรรมแห่งชาติ (ส.ว.ช) ได้พิจารณากลุ่มผู้ที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านแต่ละจังหวัดเข้ารับพระราชทานโล่เกียรตินิยมจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในปีนี้คณะหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ก็ได้รับการพิจารณาเข้ารับพระราชทานด้วยเช่นกัน เมื่อวันที่อนุรักษ์มรดกไทย 2 เมษายน 2535 ณ พระราชวังสวนจิตรลดา⁶⁶

ปี พ.ศ. 2536 คณะรัฐบาลได้อนุมัติให้เป็นปีอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย เป็นการรณรงค์ให้ประชาชนมีส่วนร่วมสืบสานงานศิลปวัฒนธรรมประจำชาติไทย ซึ่งปีนี้คณะรัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการได้มอบโล่เกียรตินิยมให้กับองค์กรที่มีส่วนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมดีเด่น และเข็มเกียรตินิยมสำหรับศิลปินผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมดีเด่น

⁶⁵ สุภิตร อนุศาสน์, "บทความทางวิชาการเรื่องหนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์", วารสารศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 3 (1) มกราคม – มิถุนายน 2538 หน้า 15.

⁶⁶ ดำรง ปิ่นทอง, หนังสือใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พนม ชุนหเสวี ณ เมรุวัดโพธิ์แก้วนพคุณ อ.เมือง จ.สิงห์บุรี, 5 มิถุนายน 2536 (สิงห์บุรี : สิงห์บุรีการพิมพ์, 2536), หน้า 82.

คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี โรงเรียนสิงห์บุรี ก็ได้รับการพิจารณาเข้ารับพระราชทานโล่เกียรตินิยมและเข็มเกียรตินิยมจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี วันที่ 2 เมษายน 2536 ณ พระราชวังสวนจิตรลดา

ปี พ.ศ. 2537 สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้อนุมัติเงินจำนวนหนึ่งแก่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี โรงเรียนสิงห์บุรี เพื่อจัดทำโครงการวัฒนธรรมหนึ่งในสิบโครงการนั้นคือ "โครงการถ่ายทอดวัฒนธรรมการเชิดหนังใหญ่ของวัดสว่างอารมณ์ ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี" โครงการนี้มีลักษณะเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดวิธีการแสดงหนังใหญ่ของวัดสว่างอารมณ์ให้กับศิลปินรุ่นใหม่ จัดฝึกปฏิบัติวิธีการเชิดหนังใหญ่แก่นักเรียนระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาในเขตจังหวัดสิงห์บุรี จำนวน 20 คน โดยคัดเลือกผู้ที่สนใจและมีใจรักงานด้านศิลปะการแสดงสาขานี้ ผู้ที่เข้าฝึกปฏิบัติการเชิดหนังใหญ่ในโครงการไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ทางโครงการมีเบี้ยเลี้ยงสำหรับการเดินทางคนละ 20 บาทต่อครั้งที่มาเรียนใช้เวลาเรียนทั้งสิ้น 30 ครั้ง เรียนทุกวัน ณ วัดสว่างอารมณ์ เวลา 9.00-12.00 น. ระหว่างเดือนเมษายน - เดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงปิดภาคเรียน ศิลปินผู้ที่ถ่ายทอดวิธีการเชิดหนังใหญ่ให้กับเยาวชนคือนายเปี่ยม ศุภนคร โครงการนี้นับว่าประสบผลสำเร็จด้วยดีจากการร่วมมือของหน่วยราชการและผู้ปกครอง ทำให้โครงการสืบทอดวิธีการเชิดหนังใหญ่ได้ผู้สืบทอดจำนวน 20 คน⁶⁷ และปัจจุบัน (พ.ศ. 2542) ผู้ที่ได้รับการสืบทอดวิธีการเชิดหนังใหญ่ยังคงสืบทอดวิธีการแสดงอยู่ซึ่งจะแสดงร่วมกับศิลปินอาวุโสของคณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์

โครงการลักษณะดังกล่าวเมื่อสิ้นโครงการก็ไม่มี การสืบทอดโครงการต่อเนื่อง เนื่องจากงบประมาณในแต่ละปีมีจำกัดและเยาวชนไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ดี การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ก็เป็นที่ยอมรับให้ ความสนใจจากผู้ศึกษางานด้านศิลปะและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้ติดต่อให้จัดการแสดงเชิงสาธิตและแสดงงานสมโภชเฉลิมฉลองบ่อยครั้ง เช่น งาน AMAZING THAILAND ปี 2541 ณ บริเวณท้องสนามหลวง คณะหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ก็ได้รับเชิญให้ไปแสดง

⁶⁷ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี โรงเรียนสิงห์บุรี, เอกสารงานโครงการประจำปี

คณะหนังใหญ่ในประเทศไทยนอกจากกรมศิลปากรแล้วปัจจุบันที่ยังคงรวมตัวและจัดแสดงกันมีอยู่ 2 คณะ ด้วยกัน⁶⁸ คือ หนังใหญ่วัดขนอน ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีหนังประมาณ 313 ตัว และหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ตำบลต้นโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี มีตัวหนัง 270 ตัว สามารถนำออกแสดงได้ 210 ตัว แบ่งออกเป็นชุดการแสดง 4 ชุดคือ

1. คีกรินทร์ชิต (นาคบาท) ชุดนี้ตัวหนังไม่ครบ เช่น ขาดเขนนานค สันนิษฐานว่า ตัวหนังบางตัวตกทอดมาครั้งสมัยกรุงเปี้ย และบางตัวอาจได้มาพร้อมกับตัวหนังที่ซื้อจากจังหวัดลพบุรี
2. คีกริฎนจำบัง สันนิษฐานว่าตัวหนังบางตัวตกทอดมาครั้งสมัยกรุงเปี้ย และบางตัวอาจได้มาพร้อมกับตัวหนังที่ซื้อจากจังหวัดลพบุรี
3. คีกรใหญ่ (คีกรทศกัณฐ์ ครั้งที่ 5) เป็นตอนที่นิยมแสดงบ่อยครั้ง เนื่องจากตัวหนังในตอนนี้แสดงสมบูรณ์ครบทุกตัวและเนื้อหาของเรื่องน่าสนใจ ผนวกกับผู้พากย์มีความชำนาญในบทพากย์ตอนนี่มากที่สุด
4. คีกรพระมงกุฎ-พระลบ (บุตร-ลบ) หนังชุดนี้ซื้อจากจังหวัดลพบุรี และอาจมีตัวหนังบางตัวตกทอดมาครั้งสมัยกรุงเปี้ย⁶⁹

สรุปประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่

หนัง หรือ หนังใหญ่ เกิดขึ้นแต่ครั้งสมัยใดนั้น ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้ชัดเจน ในหนังสือหนังใหญ่ และหนังตะลุง โดย สุจิตรา มาถาวร ได้ให้ข้อมูลว่า การแสดงหนังเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยไอยคุปต์หรืออียิปต์ ก่อนพุทธกาล แล้วแพร่ขยายความนิยมมายังดินแดนแถบเอเชียในกลุ่มประเทศอินเดีย จากนั้นการแสดงประเภทนี้ก็ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อยมา

สำหรับการแสดงหนังในประเทศไทยนั้น นายอาคม สายาคม ได้อธิบายไว้ในบทความเรื่องหนังใหญ่ว่า ไทยน่าจะได้รับอิทธิพลการแสดงหนังจากประเทศอินเดีย โดยผ่านทางชวา หรือประเทศอินโดนีเซียปัจจุบัน ด้วยลักษณะตัวหนังของไทยมีส่วนคล้ายกับหนังแสบกในประเทศ

⁶⁸ วาที ทวีพิสัยสิน, “บทความการทำรูปหนังใหญ่”, วารสารนิทรรศการหนังใหญ่วัดขนอน (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้งกรุฟจำกัด, 2534), หน้า 9.

⁶⁹ สัมภาษณ์ นายเปี่ยม ศุภนคร, ศิลปินผู้เชี่ยวชาญการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี, วันที่ 27 พฤษภาคม 2542.

กัมพูชา ทำให้นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่า ไทยเราอาจได้แบบอย่างการแสดงหนังมาจากประเทศกัมพูชาก็เป็นได้ แต่กระนั้นผู้วิจัยไม่ขอสรุปต้นกำเนิดหนังนี้ว่ามาจากที่ใดแน่ชัด

ในส่วนของประวัติความเป็นมา หนังใหญ่ในประเทศไทยนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลสนับสนุนเกี่ยวกับการแสดงหนังโดยใช้ข้อมูลจากเอกสารในพระราชพงศาวดารฉบับกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ ประกอบกับบทความเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มาเป็นข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังแต่ละช่วงสมัยรัชกาล โดยเริ่มตั้งแต่ รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199) เนื่องจากปรากฏวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งมีเนื้อหาของการเล่นหนังที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงหนัง เป็นเกณฑ์ข้อมูลพื้นฐานในการเริ่มศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของหนัง จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2542)

เนื้อหาข้อมูลสนับสนุนการแสดงหนังในประเทศไทยนั้น เป็นเพียงข้อมูลจากเอกสารเท่านั้น รูปแบบการแสดง วิธีการแสดง เป็นเช่นไร ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้ เนื่องจากบทความหรือข้อมูลมิได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการแสดง เพียงแต่กล่าวไว้ว่ามีมหรสพประเภทหนังในการละเล่น ดั่งนั้นผู้วิจัยจึงตีความหรือสันนิษฐานว่า คำว่า หนัง ในที่นี้ น่าจะเป็นการแสดงหนังใหญ่ ดังเช่นหัวข้อที่ผู้วิจัยทำการศึกษาอยู่

ในประเด็นของคำว่า "หนัง" และ "หนังใหญ่" จากพระราชพงศาวดาร ปรากฏเพียงคำเดียวเท่านั้น คือ "หนัง" ส่วนคำว่า "หนังใหญ่" ผู้วิจัยพบว่าน่าจะเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เนื่องจาก ปรากฏการแสดงหนังประเภทหนึ่งที่เรียกว่า "หนังตะลุง" เพื่อง่ายต่อการเรียกและเข้าใจ จึงเติมคำว่า "ใหญ่" ตามลักษณะของตัวหนัง ทำยคำว่าหนัง เป็น "หนังใหญ่" เรื่อยมา

การแสดงหนังใหญ่ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2542) เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 343 ปี วิวัฒนาการการแสดงเป็นเช่นไรนั้นผู้วิจัยไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดเช่นกัน เนื่องจากขาดข้อมูลสนับสนุนในประเด็นนี้ มีเพียงแต่การแสดงหนังใหญ่ในประเทศไทยมีความเป็นมา ตั้งแต่ครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือก่อนหน้านั้น จวบจนกระทั่งปัจจุบัน ดังข้อมูลหลักฐานสนับสนุนในแต่ละรัชสมัยเพียงพอที่ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างสนับสนุนไว้แล้วในข้างต้น

ส่วนของเนื้อหาประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์นั้น จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า วัดสว่างอารมณ์ สร้างขึ้นประมาณ ปี พ.ศ. 2418 (สมัยรัชกาลที่ 5) โดยพระภิกษุเรือง เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ต่อมาได้มีคณะหนังเร่จากจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเดินทางผ่านวัดสว่างอารมณ์ หัวหน้าคณะคือ ครูเปีย มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนาและตัวพระภิกษุเรือง จึงได้มอบตัวหนังถวายแก่ทางวัดให้เป็นผู้ดูแล ครูเปียได้ฝึกซ้อมการแสดงหนังใหญ่ให้กับชาวบ้านในละแวกนั้น ผู้ที่

ได้รับสืบทอดวิธีการแสดงจากครูเปีย และเป็นผู้ดูแลหนังใหญ่ในยุคนั้น คือ นายนวม ศุภนคร ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็น ขุนบางมอญกิจประมวญ (ตันสกุลศุภนคร) ได้จัดการแสดงหนังใหญ่ในเขตจังหวัดสิงห์บุรีและจังหวัดใกล้เคียง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2481 ขุนบางมอญกิจประมวญได้ถึงแก่กรรม นายเชื้อ ศุภนคร บุตรชาย จึงได้เป็นหัวหน้าคณะหรือนายหนังสืบทอดต่อมา

การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี เป็นที่นิยมและรู้จักกันอย่างแพร่หลาย ทำให้จัดการแสดงบ่อยครั้งในยุคของนายเชื้อ ศุภนคร จนสามารถจัดซื้อตัวหนังใหญ่เพิ่มขึ้นจากเดิมอีกชุดหนึ่ง คือ ชุด บุตร-ลบ (ศึกพระมงกุฎ-พระลบ) จากจังหวัดลพบุรี จากนั้นการแสดงเริ่มเสื่อมความนิยม เนื่องจากเกิดสงครามโลกและการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้การแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ต้องปิดตัวลงด้วยสภาวะการณดังกล่าว

ต่อมาในปี พ.ศ. 2518 คณะครูจากวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา โดยการนำของ นางอมรา กล้าเจริญ หัวหน้าภาควิชานาฏศิลป์ สมัยนั้น ได้เดินทางมาติดต่อการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ เพื่อจัดการแสดงเชิงสาธิตที่วิทยาลัยครู ทำให้กลุ่มผู้แสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ ได้รวมตัวกันจัดการแสดง หรือฟื้นฟู สังคยานา กระบวนท่าเชิดหนังขึ้นอีกครั้ง และได้แต่งตั้งให้นายจ้ออ่อน ศุภนคร กำนันตำบลต้นโพธิ์ในขณะนั้น เป็นผู้นำหรือหัวหน้าคณะหนังใหญ่ จัดการแสดงหนังใหญ่สืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ผลงานการแสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ เป็นที่ยอมรับได้รับการสนับสนุนจากผู้สนใจและหน่วยงานของราชการ สมควรที่อนุรักษ์ศิลปะแขนงนี้ให้คู่กับชาติไทยสืบไป สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (ส.ว.ช.) จึงได้มอบโล่เกียรตินิยมให้กับกลุ่มศิลปินผู้แสดงหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี ในฐานะกลุ่มผู้อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้านดีเด่น ประจำปี พ.ศ. 2535 และ พ.ศ. 2536 จาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต